

Curt Weibull

SVERIGE OCH DROTTNING CHRISTINA

En venetianare berättar

I. Alberto Vimina: La Svetia. Avfattningstid och källor

1

År 1453 intog turkarna Konstantinopel. Redan dessförinnan hade de fått fast fot på Balkanhalvön. Under århundraden före och efter Konstantinopels fall erövrade de — med undantag av några venetianska områden vid Adriatiska havet — Balkanhalvön i sin helhet, Ungern, Siebenbürgen, Valakiet, Moldau och även andra landområden i sydöstra Europa. Turkarna och deras framträngande västerut var vid mitten av 1600-talet en aktuell, hotande fara i Europa.

En av de europeiska stater, som led stora förluster till turkarna, var republiken Venedig. Betydelsefulla land, bland dessa Morea och Cypern, gick förlorade och Venedigs handel i östra Medelhavsområdet led förödande avbräck. År 1645 gick turkarna till angrepp mot Kreta, Venedigs vid denna tid viktigaste besittning i östra Medelhavet. Under kriget om Kreta utvecklade Venedig en vittspännande diplomati. Republiken sökte förbund med och bistånd av påven, kejsaren, Spanien, Frankrike och Polen. Men med ringa eller ingen framgång. I denna situation kom Venedig även att vända sig till kosackerna i södra Ryssland. Man beslöt att erbjuda deras hetman Bohdan Chmielnicki mycket betydande erövringar och fördelar om han ville gå i krig mot turkarna. Underhandlingarna med kosackerna anförtrodde Venedig åt sin ambassadör i Wien Nicolo Sagredo. Till att föra dem utsåg denne Alberto Vimina.

Alberto Vimina, född år 1603 och död år 1667, var en venetianare från staden Belluno på det venetianska fastlandet i norra Italien. Alberto Vimina är ett antaget namn, en pseudonym. Hans verkliga namn var Michele Bianchi. Men pseudonymen synes helt ha utträngt detta. Hans samtida, den venetianske diplomaten och historieskrivaren Gio. Battista Nani kallar honom i sin *Historia della republica Veneta* genomgående Alberto Vimina. Hans skrifter har utgivits under detta namn och imprimatur har beviljats dem under detta. Även på hans minnestavla, hans epitafium, möter man samma namn: *Hic iacet Albertus prolixis ille viarum laxatus spacijs, hæc requiescit humo.*

Alberto Vimina uppehöll sig 1650 i Wien och ägnade sig där åt att ”i umgänge med muserna” skriva teaterstycken. Med brev från republiken Venedig begav

han sig till kosackhetmanen Bohdan Chmielnicki i Ukraina. Han fann denne omgiven av ofantliga krigarskaror, i tältläger utan pomp och ståt, men mäktig i vapen. Vimina utvecklade anledningen till sin resa och Chmielnicki ställde sig inte avvisande till hans anbud. Han blott antydde som nödvändigt, att Polen inte endast gillade krigsföretaget utan lugnade kosackernas oro för att den sist ingångna freden med Polen var osäker. Likaledes att tartarerna var med om företaget, något som han inte ansåg omöjligt att genomdriva. Vimina återvände med detta svar till Venedig. Där fann man det lämpligt att inte vårdslösa den anknutna förbindelsen och beslöt att återsända Vimina till kosackhetmanen.

Emellertid utbröt ett nytt krig mellan Polen och kosackerna. Vimina kunde under dessa förhållanden inte fullfölja sin resa. Hemfärden till Venedig förde honom till Stockholm.

Den tidpunkt, då Vimina kom till Stockholm, kan inte exakt fastställas. När den danske diplomaten Peder Juels i en depesch från Stockholm av den 14 maj 1653 talar om "en italiensk poets ankomst" syftar han möjligen på Vimina. Säkert är, att Vimina enligt sina egna uppgifter den 15 september 1653 befann sig i Sverige. Han lämnade Uppsala och begav sig på hemresa den siste januari 1654. En tillfällighet hade fört Vimina till Sverige och i minst fyra och en halv månad har han vistats där.

Följande år reste Vimina åter i ett diplomatiskt uppdrag från Venedig, denna gång till den ryske tsaren. Vimina var sålunda en vittberest man och bör ha haft god kännedom om östra och norra Europa. "De lidande, som nordisk köld, hårda ripheiska vintrar och sarmatisk snö", för att begagna orden på hans epitafium, förorsakat honom, hade uttömt hans krafter, och han borttrycktes av döden år 1667.

Alberto Viminias diplomatiska missioner till kosackhetmanen och den ryske tsaren ledde inte till framgångar. Men ett resultat har vunnits genom hans resor. Vid sin död efterlämnade Vimina tre skrifter: "Historia delle gverre civili di Polonia"; "Relatione della Moscovia" och "La Svetia o sia epitome del gouerno, forze, entrate, condition d'huomini et altre osservationi del regno di Suetia, e regia corte, et motivi, onde si rissolse la regina Christina à rinontiare il regno": Sverige och kort framställning av regering, krigsmakt, inkomster, folkets levnadsförhållanden och andra iakttagelser om kungariket Sverige och det kungliga hovet samt motiven till att drottning Christina beslöt avsäga sig kronan. Dessa Viminias skrifter utgavs i tryck år 1671 av Don Gio. Battista Casotti.¹

Viminias skrift om Sverige är, att döma av en passus "just i dag, när jag reste

¹ *Alberto Vimina*, *Historia delle gverre civili di Polonia diuisa in cinque Libri Progressi dell'armi moscovite contro Polacchi, Relatione della Moscovia, e Svetia e Ioro Gouerni*. In Venetia 1671. Al lettore; *Epitaphium eiusdem*, s. 325, 328, 360; *Nani, B.*, *Historia della republica Veneta*. Venezia 1686. Imprimatur 1678, II, s. 229, 304, 318; *Dizionario enciclopedico italiano*, II, s. 266; Fryxell, A., *Handlingar rörande Sverges historia*, I, s. 96.

från Uppsala”, åtminstone delvis skriven under hans vistelse i Sverige. Även några andra ord stöder detta. Vimina kallar sålunda Christina för Sveriges nuvarande drottning. I sin helhet har dock Viminus skrift förelegat i manuskript först kort tid efter Christinas tronavsägelse 1654. Han omtalar denna som ett faktum, och i slutorden av skriften skriver han ”Just i dag hör man, att Christina rest till källorna i Spa; därifrån tror man att hon skall resa och bese hela Flandern och till de orter, som bäst tillfredsställer henne.”² Christina reste aldrig till Spa. Att hon avsåg att resa dit, var endast ett av de rykten, som hon själv utspridde för att fördölja sin resas mål: Antwerpen, Bryssel och Rom. Senare har emellertid Viminus skrift fått tillägg. Ett tillägg är sålunda uppgiften om Christinas övergång till katolicismen.³ Denna skedde i hemlighet först julafton 1654 och offentligt den 3 november 1655. Före detta sistnämnda datum kan Vimina näppeligen ha fått kunskap om Christinas trosskifte. Att Vimina slutredigerat sin skrift efter Christinas tronavsägelse framgår även av att han kallar Carl Gustaf för Sveriges nuvarande kung. Han har förbisett att han på annat ställe i sin skrift kallat Christina för Sveriges nuvarande drottning.⁴

Viminus La Svetia är sålunda skriven under och närmaste tiden efter hans vistelse i Sverige.

I svensk historieskrivning är Viminus skrift om Sverige i allmänhet förbisedd. Ett utdrag ur den har tryckts av Johan Arckenholtz i hans *Mémoires concernant Christine* under titeln: *Dello stato particolare della Regia Corte di Suezia 1654*. Arckenholtz kallar detta utdrag ”une pièce fort curieuse”, men känner varken författaren eller Viminus bok. Han säger sig ha fått utdraget av presidenten Gustaf Rålamb, och enligt en anteckning var det en kopia, som tagits i Venedig i december 1665. Arckenholtz gissar, att författaren är den berömde österrikiske fältherren Raimondo Montecuccoli, som vistades vid Christinas hov 1654. I utdragets framställning av motiven till Christinas tronavsägelse återfinnes inte hennes religiösa motiv, övergången till katolicismen. Det ligger nära misstänka, att denna uteslutning är ett verk av Arckenholtz. Det var hans älsklingstes att förlägga Christinas trosskifte till tiden efter hennes tronavsägelse. Christina fick för honom, liksom för så många äldre svenska historieskrivare, inte ha varit katolik som svensk drottning. Hennes övergång till katolicismen framställdes som en först efter tronavsägelsen påkommen nyck av en religiöst indifferent kvinna, en nyck främst dikterad av hennes önskan att bosätta sig i Rom. Men misstanken är oberättigad. Viminus uppgift om de religiösa motiven till Christinas tronavsägelse är, som här tidigare har sagts, utan minsta tvivel ett senare tillägg i hans bok. Det har inte funnits i det manuskript, som kopierats 1665.

² *Alberto Vimina*, a.a., s. 334, 368.

³ *Alberto Vimina*, a.a., s. 361.

⁴ *Vimina*, a.a., s. 341, 345, 351, 356.

Så vitt jag kan finna har varken Viminus skrift eller Arckenholtz utdrag utom i några detaljer kommit till användning i senare svensk historieskrivning. Den har dock förtecknats av C. G. Warmholtz i hans *Bibliotheca historica Sueo-Gothica*. Denne säger, att den är en sällsynt bok, och att man i den ibland flera oriktigheter också finner några grundade anmärkningar om Sveriges dåvarande tillstånd.⁵

2

Man kan fråga vilka källor har venetianaren Vimina haft för sin skildring av Sverige på Christinas tid. I företalet till Viminus skrift — *Al lettore* — omnämner utgivaren inga skriftliga källor. Han säger, att Vimina varit ögonvittne till vad han skildrar. Uppgiften synes besannad av Vimina själv. Sverige är enligt honom ett land, som knappast har någon skriven historia. Han har frågat en svensk storman om Sverige och om de författare, som skrivit om landet. Denne hade svarat honom, att det man visste, hade bevarats i muntlig tradition; i gamla tider brukade skandinaverna föreviga minnet av tappra män i enkla folkliga sånger. Vimina gör därvid anmärkningen, att han lagt märke till att kosackerna, som inte känner skrivkonsten, gör så ännu i dag. Genom sådana hyllningar söker de kanske elda primitiva människor till ärofull tävlan, säger han. Av samma man hade Vimina också hört, att de svenska bokstäverna blivit förändrade och att även det gamla språket under senare tid blivit till den grad annorlunda, att det numera inte fanns någon som fullt förstod det. Enligt Viminus mening hade man i Sverige inte något skriftligt bevarat om sådana minnen, som andra folk synes vara mest angelägna om för nationen ära.¹

Intet tvivel: Viminus skrift vilar, om också långt ifrån helt, på vad han sett och hört i Sverige. Han har varit en uppmärksam och vaken iakttagare, och hans resor och umgängeskrets i Sverige har gett honom goda tillfällen att förskaffa sig kunskap om landet. Han åtföljde sålunda Christina på hennes resa hösten 1653 till Nyköping och Vadstena. I den förra staden torde han ha bott i det hus, som uppläts åt drottningen och hennes hov av Louis Tripp, ”en ganska rik holländsk köpman”.² Hemfärden från Sverige har att döma av hans berättelse

⁵ *Arckenholtz, J.*, Mémoires concernant Christine, II, Appendice, s. 87; *Warmholtz, C. G.*, *Bibliotheca Sueo-Gothica*, VIII, s. 174; *Martin Weibull*, Om Mémoires de Chanut. Historisk tidskrift, 1888, s. 19; *Curt Weibull*, Om drottning Christinas trosskifte och tronavsägelse. Scandia, Bd 29, 1962, s. 259. När jag skrev denna uppsats kände jag endast Arckenholtz utdrag, inte Viminus bok om Sverige. Boken är inte omnämnd i *Bring, S.*, *Itineraria svecana*. Uppsala 1954. I sin uppsats Sveriges förbindelser med Venetianska republiken under sjuttonde århundradet, Nordisk tidskrift för politik, ekonomi och litteratur, II, s. 426, behandlar *C. T. Odhner* endast de diplomatiska förbindelserna och omnämner inte Viminus bok.

¹ *Vimina, a.a.*, *Al lettore*, s. 334.

² *Vimina, a.a.*, s. 328, kallar oriktigt Nyköping för ”metropolis d’Ostrogotia”.

även fört honom genom Västergötland till Göteborg. Han talar i sin skrift om bebyggelsen i detta landskap och i denna stad. Vimina har sålunda själv sett inte obetydliga delar av Sverige. Vimina umgicks därjämte vid Christinas hov, som under hans vistelse i Sverige en längre tid residerade i Uppsala. De uppgifter, som utgivaren av Viminas skrift och som denne själv lämnar, inger sålunda föreställningen att Vimina, även om han omnämner och några gånger hänvisar till en skrift av Henricus Soterus, inte i nämnvärd grad använt skrivna källor.³ Men en utgivares och en författares egna uppgifter om källorna till en skrift förtjänar i äldre tid inte obetingad tilltro. Uppgifterna är inte sällan tillkomna mera för att fördölja än upplysa. Så även i viss mån här. Vimina har, som en jämförelse klart visar, i stor utsträckning som källa använt ett verk av Henricus Soterus.

Henricus Soterus, som levde 1600—1645, var rektor vid skolan i Göteborg. ”En av de förnämsta bland vårt prästerskap”, är det omdöme, som han får i superintendentens i Göteborg, senare biskopen i Linköping Andreas Prytz likpredikan över honom. Sina studier hade Henricus Soterus bland annat bedrivit i Uppsala, Wittenberg, Rostock och Jena. Han hade 1628 förvärvat magistergraden vid universitetet i Wittenberg. Senare kom Henricus Soterus även till Holland som informator för en son till landshövding Johan Henriksson Rytter. Han utgav här boken ”Svecia, siue de Suecorum Regis Dominiis et opibus. Commentarius politicus”. Den trycktes 1631 på det förnämliga Elzeviriska boktryckeriet i Leyden. Intresset för det hittills skäligen okända Sverige var inte ringa, och boken blev en framgång på bokmarknaden. En ny upplaga utkom redan 1633. Som första kapitel i Henricus Soterus bok ingår Anders Bures år 1626 tryckta arbete: *Orbis Arctoi imprimisque regni Sueciæ nova et accurata descriptio*.⁴

Vimina säger, att Henricus Soterus är Sveriges förste historieskrivare, den förste, som sammansatt en historia eller krönika om stora mäns bragder. Men han tillägger: Just i dag, när jag for från Uppsala, sades det mig, att en historiebok var under tryckning; man hoppas, att den skall visa sig vara mycket intressant och ”ur gångna tiders dunkel bringa i detta århundrades ljus många stora bragder i Sveriges historia, som är begravnade i glömska”. Vimina är dock något skeptisk. Jag vet inte, säger han, hurudan denna bok blir.⁵

³ *Vimina*, a.a., s. 334, 337, 344, 350.

⁴ Om Henricus Soterus se Prytz, A., En likpredikan öfver fordom wyrdigh och höglärd M. Henricum Sotherum. Linköping 1647. I denna likpredikan omnämnes inte Soterus skrift om Sverige. *Röding*, P., Bidrag till Göteborgs latinläroverks historia, I, s. 6; III, s. 1; *Wrangel*, E., Sveriges litterära förbindelser med Holland, s. 46. I följande noter hänvisas till upplagan av Soterus bok från 1633 och till nytrycket av Anders Bures skrift: *Herman Richter*, *Orbis arctoi nova et accurata delineatio, auctore Andrea Bureo sueco*. Lund 1936. Anders Bures arbete har i Soterus bok fått titeln: *Regni Sveciæ Geographica et politica descriptio*.

⁵ *Vimina*, s. 334.

II. Henricus Soterus: Svecia. Commentarius politicus

1

Henricus Soterus är en numera skäligen bortglömd historiker. Hans verk, *Svecia, commentarius politicus*, en bok på över 300 sidor, är en i historisk forskning föga eller inte alls uppmärksammas skrift. Den är tillkommen i bestämt syfte.

Gustaf II Adolf och den svenska regeringen under hans tid och den därpå följande var nära nog mästare i politisk propaganda. Denna bedrevs i Sverige före trettioåriga kriget genom bönedagar, bönedagsplakat, pamfletter, kungliga propositioner vid riksdagarna och kungörelser. Det framhävdes i dessa, att ett den tyske kejsarens och hans bundsförvanters krig mot Sverige och en ockupation av landet var en överhängande fara. Sverige gick i krig för fredens bevarande, för framtida trygghet och lugn. Propagandan fortsatte under kriget i Tyskland med mängder av pamfletter, flygblad och flygskrifter.¹ Henricus Soterus bok hör till dessa svenska propagandaskrifter. Den är dock av en annan karaktär än huvudmassan av dessa. Den är tryckt och utgiven på Europas vid denna tid förnämsta tryckeri och förlag — det Elzeviriska — och vänder sig inte till den stora allmänheten utan till den bildade europeiska världen. Den vill ge denna en föreställning om det ännu säkerligen mestadels okända och avlägsna Sverige.

Som alla propagandaskrifter är Henricus Soterus bok och den i denna ingående skriften av Anders Bure en skönmålning. Det gäller Sveriges historia. Sverige är en av de yngsta statsbildningarna i Europa och åtskilligt yngre än både Danmark och Norge. Anders Bure framställer emellertid Sverige som ett uråldrigt rike och som det äldsta av de nordiska rikena. Uppfattningen var allmänt gängse i Sverige på Anders Bures tid och har varit svår att utrota ur svensk historieskrivning. I senare tid har man stundom bland annat sökt stöd för den i arkeologiskt källmaterial, i ättehögar och annat, ett bevismaterial, som aldrig kan ge något svar i en dylik fråga. Anders Bure motiverar sin uppfattning med annat källmaterial. Källmaterialet är en fantasifull kungalängd, enligt vilken Sveriges förste kung var Magog, Jafets son, Noacks sonson. Gustaf II Adolf var Sveriges 148:de kung. Danmarks och Norges kungar hade enligt Anders Bure kommit från Sverige. Den förste danske kungen, Dan, var en son till den 16:de svenske kungen Hume-lus; den norske kungen Halvdan Vitben var av en svensk kungasläkt, som räknat 25 svenska kungar och först en kung Halvdans efterkommande, Harald Här-fager, hade grundat den norska monarkien. Likaledes godtog Anders Bure den ytterst från Jordanes härrörande lärda och fantasifulla uppgiften, att goterna, ”jordens

¹ *Arnoldsson, S.*, Krigspropagandan i Sverige före trettioåriga kriget. Göteborgs högskolas årskrift XLVII. 1941: 7; *Bötticher, D.*, Die schwedische Propaganda im protestantischen Deutschland 1628—1636. Archiv für Reformationsgeschichte 1953—1954; *Rystad, G.*, Kriegsnachrichten und Propaganda während des dreissigjährigen Krieges. Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund. 54. Lund 1960, och i dessa skrifter anförd litteratur.

härskare och skräck”, utvandrat från Sverige, från Västergötland och Östergötland. Denna uppfattning om goterna var i Gustaf II Adolfs dagar ett huvudnummer i den politiska propagandan för ett krig i Tyskland. Gustaf II Adolf var Jordanes återfödde kung Berig, som en gång fört goterna på härfärd mot landen på andra sidan Östersjön och där gjort stora erövringar. En förklaring till denna och andra utvandringar fann Anders Bure i det faktum att Sverige i gamla tider varit mycket folkrikare än på hans egen tid. Ett bevis härför, ytterst hämtat från Saxo, lämnade enligt hans uppfattning de mängder av stenhögar, som för rensningen av markerna finns i otillgängliga och täta skogar. Klart överbevisade dessa om att även dessa områden i gamla tider varit bebodda. Likaledes har han uppfattningen, att folk från Hälsingland grundat Helsingborg och Helsingfors.²

Skönmålningen i Anders Bures skrift gäller även Gustaf II Adolfs och Christinas Sverige. Den bild, som den ger av det dåvarande Sverige, är bilden av ett bördigt och rikt land. Sverige är, skriver Anders Bure, omgivet av otaliga öar. Dessa är till större delen kantade av klippor och täta skogar. För utlänningar, som för första gången kommer till Sverige, kan det därför synas förvånande, att så oländig och oodlad mark kan ge innevärdarna tillräckligt att leva av. Men förvåningen försvinner, när de kommer till de inre områdena av Sverige. På öarna finns det på sina ställen de härligaste åkrar, ängar och betesmarker, och i de inre delarna av Sverige utbreder sig fagra trakter, som är nog så rika på allt som behövs för livets uppehälle. Åkern är mycket rik på avkastning och honung; dessutom överträffar Sverige alla andra land genom inkomstbringande boskapskötsel. De otaliga sjöarna överflödar av fisk av olika slag, bergen är mycket rika på olika slags metaller och skogarna ger utmärkta tillfällen till jakt även på fåglar.

Förutom dessa allmänna ord ger Anders Bure en mera detaljerad framställning av näringslivet i Sveriges olika landskap. Flera av dem beskrivs som bördiga. Detta gäller bl.a. Uppland. Uppland, säges det, är rikt på den utmärktaste säd och exporterar den i stora mängder till Bergslagen och annorstädes. Västmanland tävlar med Uppland i bördighet. Södermanland producerar utmärkt säd. Gästrikland och Hälsingland är självförsörjande med säd. Det senare har nog så bördig jord och överflöd på boskap. Medelpad är nära lika Hälsingland, men ligger nordligare och har mera skog och berg. Ångermanland är ett bergigt land, men i dalgångar och på jämn mark är jorden så bördig, att fastän åkrarna besås varje år, kräver de gödsel bara vart tionde och ger ändå den utmärktaste säd. Dock, tillägger Anders Bure, såvida inte ogynnsam väderlek hindrar grödan att nå full mognad. Ångermanälven är även rik på olika slags fisk, särskilt på lax. Bottnia är inte så bergigt som Ångermanland. Svag och utebliven skörd ersättes emellertid

² *Soterus, H.*, a.a., s. 186, 238, 3, 2, 43, 34; *Richter, H.*, a.a., s. 1, 11, 6; Saxo, ed. Müller-Velschow, I, s. 420; ed. Olrik-Ræder, I, s. 238.

av rikedom på andra nödvändiga varor. I Lappland, Sveriges nordligaste landskap, finns inga åkrar, men här och var vidsträckta betesmarker. Innevånarna är nomader och lever på jakt, även på fåglar, samt på fiske. Gud, "mirandus ille naturæ rerumque omnium conditor", har gjort dessa nordliga områden, där säden inte mognar, rika genom mångahanda villebråd, genom överflöd på fisk av olika slag i havsvikar, sjöar och floder. Från dessa områden kommer även dyrbara pälsverk.

Efter denna skildring av det nordliga Sverige vänder Anders Bure sig till det sydliga, till Götaland. Västergötland, skriver han, är ett bördigt slättland, men inte lika bördigt som Uppland, Västmanland och Södermanland. Det överträffar dock dessa genom överflöd på boskap. De senare drar förtjänster av åkerbruk, Västergötland däremot av boskapsskötsel. Dalsland är flerstädes bergigt, men har fiskrika sjöar och floder och kan glädja sig åt ypperliga betesmarker. Det är därför rikt på boskap och uppföder större oxar än andra landsdelar. Värmland, som är det sist uppodlade landskapet i Götaland, är bergigt och skogbevuxet, har fiskrika sjöar och berömt laxfiske i floderna. I sin skildring av Götaland kommer Anders Bure slutligen till Östergötland, Småland, Öland och Gotland. Det förra är enligt Anders Bure Sveriges ljuvligaste landskap och rikt på allt, utom vin och salt, som behövs för mänskligt liv. Det överträffar Sveriges övriga landskap i bördighet och exporterar en mängd säd till utlandet. Förutom den utmärktaste säd har det överflöd på boskap och saknar varken honungstillverkning, jakt på vilt och fåglar, eller fiskafängen. Till och med Småland är i Bures framställning ett fruktbart land. Större delen är skogbevuxen, men jordbrukarnas arbete kompenseras nog så rikligt genom jordens bördighet, skriver Anders Bure. Jorden är lika bördig som i de närliggande landen Skåne och Blekinge. Småland har också överflöd på boskap. I stora mängder avyttras denna årligen till det närbelägna Danmark. I inte ringa grad förökar den de myriader oxar, som årligen från Danmark drivs till Tyskland och Belgien. Öland är ett ljuvligt och bördigt land, rikt på boskap och dragdjur, inte heller saknar det villebråd- och fågeljakt. Gotland slutligen säges likaså vara rikt på boskap.

Skönmålningen av Sverige som ett rikt åkerbruksland är i Anders Bures skrift genomförd med omsorg. Det enda, som Sverige saknar, är vin och salt. Det förra införes emellertid i stor mängd och av olika slag, säger han. Det ersättes även av öl, som brygges av säd. Henricus Soterus fördöljer emellertid inte att brist på säd kan inträffa. Det sker emellertid sällan, försäkrar han, och beror på ogynnsam väderlek eller krig. Då skörden slår fel, brukar man baka "fattigmans bröd" av furornas bark. "Det anses vara både nyttigt för magen och inte dåligt som föda." Dessa Henricus Soterus ord om barkbröd som föda kompletterar skönmålningen.

Sverige är emellertid enligt Anders Bure inte blott ett rikt land genom åkerbruk, boskapsskötsel, jakt och fiske. Även bergsbruk och handel bidrar därtill.

Det har sagts, att ett utmärkande drag för Christinas förmyndares tid var det

förslagsmakeri, som på intet område framträdde så starkt som på bergshanteringens. I stället för att städse åberopa Sveriges fattigdom började man i dessa tider överskatta Sveriges inre tillgångar. Man hängav sig åt nya föregivna upptäckter med en naiv lättrogenhet, som till en stor del berodde på naturkunnighetens låga ståndpunkt; man hör ej talas om annat än nya upptäckter av allehanda koppar-, silver- och guldmalmstreck. Ja, till och med diamanter och äkta pärlor trodde man sig vara på spåren.³

Anders Bures skrift bär i detta fall syn för sägen. De svenska bergen, heter det, är mycket rika — sunt ditissimi — på olika slags metaller. För att dessa skall vara till nytta för människan har Gud, världens skapare, i beundransvärd och häpnadsväckande godhet låtit skogar växa i deras omedelbara närhet, för att underlätta smältningen av dem. Likaså har han låtit stora floder flyta fram där.

Anders Bure redogör även för gruvor och malmstreck i Sveriges olika landskap. Uppland har framför allt järn- och blygruvor men även här och var silvergruvor, fast dessa inte är i hög grad givande. Västmanland överträffar Uppland i gruvor. Det har den yppersta silvergruva i Sala och på otaliga ställen outtömliga ådror av stål och järn. Det saknar inte heller koppar-, bly- och svavelgruvor. Dalarna överträffar alla Sveriges andra landskap genom sin koppargruva. Tillsammans med koppar utvinnes mycket svavel, alun och kopparsulfat. Även Närke har ådror med silver, järn och svavel. Silvergruvorna ligger dock obrukade, då det annorstädes finns mängder av rikare, men svavelådrorna är mycket givande, och utom svavel ger de även alun och kopparsulfat i stor mängd. I Gästrikland finns järngruvor och i Östergötland saknas inte heller gruvor. Värmland har järngruvor och nyligen upptäckta nog så rika kopparådror. Även i Tjust har man nyligen träffat på koppargruvor. I Taberg finns stål, och ur de småländska sjöarna upphämtas sjömalm, som med ringa arbete kan smältas till det yppersta järn. Skildringen av denna rikedom på gruvor kulminerar i en uppgift om Lappland. I vissa av dess berg, säger Anders Bure, har upptäckts ädelstenar, diamanter, ametister och topaser.⁴

Ett år innan Bures—Soterus bok utkom av trycket, skrev en medlem av Sveriges dåtida regering: ”Handeln ligger så gott som helt nere, och skall oförtövat bli så, att varor skall förbytas i varor och köpslagan förfalla.” Tre år senare sade Axel Oxenstierna, att städerna var ”nu fast alldeles desolat och öde”, och rådet erkände 1636, att ”städerna gått mer tillbaka än framåt i välstånd”. Om Stockholm hette det 1636, ”att staden är nu fast öde och uti ruin bragt vorden”.⁵

³ *Odhner, C. T.*, Sveriges historia under drottning Christinas förmyndare, s. 269. En ypperlig illustration till detta förslagsmakeri ger skildringen av Jacob de la Gardie och den franske äventyraren Fermin Mazalet i *Erik Grills* bok Jacob de la Gardie. Affärsmannen och politikern 1608—1636. Göteborg 1949.

⁴ *Soterus, H.*, a.a., s. 24—54, 71; *Richter, H.*, a.a., s. 7—14.

⁵ *Odhner, C. T.*, a.a., s. 260.

Anders Bure ger en helt annan bild av de svenska städerna. Deras köpmän och innevånare bedriver en export och handel, som ger den allra största vinst. Stockholm är rikets huvudstad, en mycket berömd handelsort och nog så gynnsamt belägen på en ö i Mälarens mynning. Staden erbjuder många förmåner och fördelar för sjöfart. Järn och koppar, som innevånarna köper från Mellansverige liksom andra uppräknade varor, exporteras bekvämligen, och andra uppräknade varor importerar i överflöd från alla delar av Europa. Utan att kunna jämföras med Stockholm får även de uppländska städerna Enköping, Sigtuna och Öregrund en viss styrka genom köpmansvaror. I andra svenska städer bedrivs en blomstrande handel och där finns stora mängder, ja överflöd av köpmansvaror. Så är enligt Anders Bure fallet i Vesterås, Arboga och Köping. I den förra staden handlas med stora mängder av koppar, i de senare med ett överflöd företrädesvis av järn. Tälje, Torshälla och Trosa kan glädja sig åt inte föraktliga mängder av köpmansvaror. Gävle har ett gynnsamt läge vid en havsvik och exporterar och importerar bekvämligen alla slags köpmansvaror. Hudiksvall och Härnösand är stora exportstäder. Borgarna i Hudiksvall exporterar mycket stora mängder av uppräknade varor till utlandet. Härnösand kan utom koppar glädja sig åt samma köpmansvaror som Hudiksvall.⁶

2

Detta om Sveriges näringsliv i Anders Bures skrift. Svenskarnas begåvning, karaktär och seder, vill han hellre, säger han, låta utlänningar bedöma. Anders Bure har dock inte förbigått detta ämne. Han åberopar sålunda en utsaga från 1000-talet av Adam av Bremen. Enligt denne var svenskarna på hans tid berömda för gästfrihet. Han tillägger, att de framför andra utmärks av humanitet, ärlighet och enkla seder. Utlänningar faller i beundran över att det trots landets många skogar finns så få stråtrövare. Den store geografen Gerardus Mercator, som levde under 1500-talet, har enligt Anders Bures uppfattning inte heller tagit miste i sitt omdöme om svenskarna. Han skriver: Om man jämför svenskarna med tyskarna är de kanske mindre belevade men förvisso driftigare och mera begåvade; varenda bonde i Sverige är skicklig i alla slags färdigheter och hantverk.

Anders Bure stannar inte vid detta beröm. Han ger också sina läsare en hög tanke om den snillrikhet, som svenskarna visat i äldre tider. På Anders Bures tid hade man ännu inte upptäckt, att runorna var en barbariserad form av de bokstäver, som användes i Medelhavsområdet. Anders Bure ger en fantasifull framställning. Bortsett från grekerna är svenskarna de enda av Europas folk, säger han, som kan berömma sig av att självständigt ha upfunnit egna bokstäver. De första kristna missionärerna hade, av anledning Anders Bure inte känner, utplånat dem,

⁶ *Soterus, H., a.a., s. 24—53, 17; Richter, H., a.a., s. 7—14, 5.*

ersatt dem med de latinska bokstäverna och i grund förstört alla på dem skrivna böcker. Hade dessa ännu existerat, skulle svenskarna enligt Anders Bures uppfattning utan tvivel i vilken vetenskap som helst kunnat tävla med grekerna och latinarna.¹ Även i nutiden idkas vetenskaperna med stor framgång i Sverige. Sätet för dem är Uppsala universitet. Sveriges nuvarande kung brinner av kärlek till dem och deras utövare. Han har utökat universitetets privilegier och antalet professorer och stipendiater. Uppsala universitet är numera enligt Anders Bures uppfattning jämställt med vilket som helst av Europas universitet.²

Henricus Soterus utökar denna Anders Bures framställning i ett särskilt litet kapitel — *De ingenio, moribus et consuetudinis suecorum*. Som är att vänta i en propagandaskrift är skildringen, liksom hos Anders Bure, hållen i ljusa färger.

Svenskarna har inte endast begåvning för att lära sig vilka hantverk som helst, säger Soterus, utan även för att använda sig av alla slags vetenskaper, litteratur och olika språk. Även svenskar, som lever under enkla förhållanden, studerar inte blott latin utan även tyska och franska och använder sig flitigt av dessa språk. Deras seder var fordom enkla, men numera har dessa genom handel och umgänge med grannfolken i viss mån förändrats. Längre avlägsna från källorna till de laster, som i våra dagar sprider sig över jorden, har de mindre nedsmittats av och besudlats med vällust och högmot. Allmogen har tarvliga kläder; de förnäma är däremot klädda efter utländskt mode. Enskildas hus på landsbygden, och vanligen även i de flesta städer, är byggda av trä. De är låga och obetydliga; detta för att utestänga kylan och skydda mot häftiga stormar. Dock: i Stockholm och i några andra städer finns flera hus, som är byggda av tegel eller sten.

I sin skildring av svenskarna behandlar Henricus Soterus även ett för många kärt ämne: den härskande moralen. Äktenskapen är i Sverige ärbara och heliga. Unga flickor tillåtes ingalunda att gå ut och promenera utan föräldrars eller förmyndares tillstånd; inte heller får en flicka ostraffat förlova sig eller fira förlovningsfest utan fyra närvarande vittnen. Den som handlar annorlunda är förfallen till 40 marks böter. Förmyndaren äger inte lägga hinder i vägen för ett bröllop mellan dem, som förlovat sig med vittnen. Den som överger sin egen, lagvigda och ännu levande hustru och avtalar och sambor med en annan kvinna är, om detta uppenbart bevisas med vittnen, hemfallen till dödsstraff. Detta beskrives. Mannen halshugges, kvinnan stenas.³

Ytterligare berättar Henricus Soterus i sin bok mycket utförligt om Sveriges politiska och civila styrelse, om de kungliga skatterna, om den svenske kungens maktställning till sjöss och till lands, om Sveriges kungar och den kungliga familjen, om Sveriges adel, om Sveriges kristnande, om reformationens införande och

¹ *Soterus, H.*, a.a., s. 23, 21; *Richter, H.*, a.a., s. 6.

² *Soterus, H.*, a.a., s. 30; *Richter H.*, a.a., s. 8.

³ *Soterus, H.*, a.a., s. 70.

om Uppsala ärkebiskopar. Det sker delvis med åberopande av tryckta, publika handlingar och av Johannes Messenius verk, *Theatrum nobilitatis Svecanae*.

III. Alberto Vimina: La Svetia. Berättelsen om Sverige

1

Alberto Vimina var venetianare.

Under århundraden var Venedig en av Europas rikaste och mest betydande städer. Staden härskade över ur handels- och sjöfartssynpunkt stora och viktiga städer och områden i östra Medelhavsområdet. En nedgång i både ekonomiskt och politiskt avseende hade inträtt under 1600-talet. Men Venedig var ännu en av Europas stora handelsstäder och ett kulturcentrum av utomordentlig betydelse. Byggnadsverk som San Marcokatedralen, Dogepalatset och ett otal privatpalats vid Venedigs kanaler — ofta avbildade av 1600-talets konstnärer — bär vittne om Venedigs storhet. Ännu under 1600-talet var Venedig även i besittning av ett välodlat landområde i norra Italien med många stora och små städer såsom Verona, Padova och andra. Skillnaden mellan Viminans hemland och Sverige var under 1600-talet stor och iögonfallande.

För sina föregångare, Anders Bure och Henricus Soterus, har Vimina ingen aktning. Han yttrar sig nedsättande om deras bok. Han finner den mycket vulgär. Omdömet gäller både dess latin och dess disposition av stoffet. Han har även blick för att boken är en propagandaskrift. Den är i många punkter erkänt partisk, skriver han. I mångt och mycket polemiserar Vimina även mot Anders Bure och Henricus Soterus och hävdar en annan och motsatt uppfattning än dessa båda svenska patrioter. Hans skrift får härigenom ökat intresse.

2

Sverige är för Vimina en uppkomling bland Europas stater. Under gångna århundraden har Sverige snarare varit känt endast för grannländerna än varit berömt och namnkunnigt för avlägset boende folk, skriver Vimina i inledningen till sin skrift. Men förhållandena har förändrats. Sverige har i Karl IX:s, Gustaf II Adolfs och Christinas tid införlivat omfattande landområden och orter av stor betydelse. Vimina nämner Estland och Livland, ett land, som är högt uppskattat på grund av jordens bördighet, sina innevänares flit och sina betydande städer vid baltiska havet. Dessutom nämner han bland nyerövrade områden Ingermanland, en stor del av Pommern, den starka fästningen Halmstad, fästningen Laholm (Halhom) samt Öland (!) och Gotland mitt i baltiska havet.

Sin egentliga skildring av Sverige inleder Vimina med att fastställa Sveriges läge i Europa och dess klimat. Utan tvivel var detta påkallat. Många av hans vene-

tianska och italienska läsare hade säkerligen föga eller ingen kunskap om Sverige. De visste kanske inte var i Europa det var beläget; många hade kanske inte ens hört talas om detta avlägsna land. I dag, skriver Vimina, sträcker sig detta rike, om man undantar Livland och de områden, som erövrats från Danmark och från kejsardömet, från 55° till 72° nordlig latitud och från 25° till 75° longtitud. I söder gränsar det till Danmark och Tyskland, i norr och väster till Oceanen, i öster till Vitryssland. Låt oss kalla det senare ”Moscovia”, ty så heter nu Moskovitens stat med staden Moskva, huvudstaden i denna store furstes imperium. Klimatet i Sverige är mer eller mindre hårt, vilket beror på polhöjden. I de södra delarna, söder om en latitud av 60° (i närheten av Uppsala), har Sverige ett ganska mildt klimat. De delar av landet, som ligger mellan 60° och polcirkeln har däremot ett utomordentligt hårt klimat. Klimatets hårdhet kompenseras dock av jordens bördighet i de delar av landet, som ligger längst åt öster och åt söder. Men rimfrost och snö faller ibland innan säden når full mognad. I de nordligaste trakterna vid polcirkeln och nordpolen kan man inte glädja sig åt någon himlens välvilja, inte heller får man genom odling några jordens frukter. Därför ägnar sig människorna här helt åt jakt och fiske. Överflödet av fisk är stort på grund av många sjöar och floder, och det finns skogar fulla av vilt. På så sätt blir de primitiva människor som lever här kompenserade för bristen på säd. Den kan inte mogna på grund av den svaga solvärmens.

Hela denna skildring av Sveriges läge och klimat har Vimina med obetydliga avvikelser hämtat från Anders Bure. Han har emellertid kompletterat den med en egen konkret iakttagelse, som delvis bör ha varit förvånande för hans italienska läsare. Säden i de södra delarna av Sverige mognar ganska bra; skörden dröjer emellertid vanligen till slutet av augusti månad. Detta hade han själv fått se, säger han, på den resa som drottning Christina gjorde i Östergötland. Ända till den 15 september såg han där säd på fälten, en del huggen, en del ännu ohuggen. Östergötland och det angränsande Västergötland kan man emellertid kalla för Sveriges trädgård. Vimina såg där frukter, några av de sällsyntaste delikatesser, som plockats i Louis Tripps trädgård den 14 september; det var aprikoser eller armeliner, körsbär av flera slag och plommon, som hängde i överflöd på träden, liksom vindruvorna brukar göra hos oss om hösten.¹

3

Den följande framställningen i Viminus skrift sönderfaller i inte bestämt åtskilda avdelningar. Han börjar emellertid med att redogöra för Sveriges historia.

I sin berättelse om Sveriges äldsta historia ställer Vimina och utgivaren av hans skrift Gio. Battista Cassoti sig skeptiska till den uppfattning, som Anders Bure

¹ *Vimina*, a. a., s. 327—329.

gjort sig till tolk för. Svenskarna förmenar, att de härstammar från Magog, Noaks sonson, Jafets son, skriver Vimina. Han återger Anders Bures uppfattning: från Magog och fram till Frälsarens ankomst räknar man 35 kungar, bland dem Ubbone, som grundlade staden Uppsala före Abrahams tid, och Cortisone, goternas kung, åt vilken Augustus gav sin dotter Julia till hustru. Den nuvarande drottningen är den 149:de monarken. Gio. Battista Casotti gör i marginalen till allt detta den sunda reflektionen: det finns ingen människa och än mindre någon nation av än så ringa bildning att den inte vill skryta med urgammal härstamning. Liksom Anders Bure inräknar Vimina Sturarna bland Sveriges kungar. Han anmärker dock på att Anders Bure inte i kungalängden inräknat de danska kungarna. Om Gustaf Vasa säger han likaledes i enlighet med Anders Bure: Under förevändning att ta hand om Sten Stures änkas, Christina Gyllenstiernas intressen, tog han hennes dotter till äkta och bemäktigade sig med stormännens och staden Lübecks hjälp Sveriges krona.¹

Med skepsis ser Vimina på berättelsen om goternas utvandring från Sverige. Denna har kommit till eftervärldens kännedom inte genom skrifter, uppger han, utan genom muntlig tradition. Denna tradition säger även, att orsaken till dessa människors beslut att lämna fäderneslandet var en gammal gummas övertalning. Hon skall ha tillrätt en utvandring under en hungersnöd. För övrigt skriver han: Det är inte lätt att kunna förstå, att det från Östergötland och Västergötland, två provinser som inte är stora, kan ha utvandrat sådana massor av män, att de utbredd sitt namn överallt i Italien, Frankrike och Spanien. Casotti synes närmast skämta med Anders Bures uppfattning att de högar av sten, som lagts upp på många ställen, skulle bevisa att Sverige under äldsta tid beboddes och odlades av ett större antal innevånare. Man tar själva stenarna, som samlats eller bearbetats, till bevis för landets befolkning och odling, skriver han.²

4

I Anders Bures framställning är Sverige ett rikt och bördigt land, med stora naturtillgångar i gruvor och med en i städerna livlig handel. I sin framställning av Sveriges natur och näringsliv reducerar Vimina denna skönmålning. Överallt i Sverige, skriver han, finns det vatten, tjärnar, sjöar, floder samt skogar och klippor i så stor mängd att det inte blir mycket jord över att odla. Det är inte lätt att talrikt befolka ett land, där jordens karghet, stenarnas mängd och skogarnas väldighet ger föga hopp om att kunna föda ett större antal innevånare med den knappa skörden. De trägna jordbrukarna kan inte åstadkomma den mängd säd som riket behöver och som genom köpmännens försorg måste sändas till öar och

¹ *Vimina*, a.a., s. 338—340.

² *Vimina*, a.a., s. 337—338.

provinser, som saknar säd. Svenskarna skryter väl med att skörden stundom blir så riklig att den räcker både för det ena och andra, men detta händer mycket sällan, fortsätter han. Jag vet, att det fyra år i följd före 1653 var så stor nöd, att befolkningen blev tvungen att äta barkbröd. Det smakar rakt inte gott, säger han i motsats till Anders Bure, men tycks vara närande och inte hälsofarligt. Lika illa ställt som med åkerbruket är det i Sverige enligt Vimina med boskapskötseln. Det är enligt hans uppfattning tydligt, att mängden av djur inte förslår för landets behov och än mindre för export. En näringskälla av betydelse har Sverige emellertid i sina gruvor. Sverige är ganska rikt särskilt på järn och koppar, och även av bly finns det tillräckligt. Men Sverige kan inte hoppas på att få rikedomar ur jorden, ty det finns endast en, och föga givande silvergruva. Av silvret därifrån gör man de få daler, som jämte några smärre mynt, präglas av kronan, säger han.¹

Anders Bure berömmar svenskarna för deras skicklighet i alla slags färdigheter och hantverk. Han talar också om den livliga handel som de bedrev. Vimina kom från Venedig. Staden var ett centrum för Europas högst utvecklade och förfinade hantverk och för europeisk storhandel. Knappast förvånande är att han i dessa frågor har en annan uppfattning än Anders Bure.

Hantverket står enligt Viminans uppfattning lågt i Sverige och är gammalmodigt. Svenskarna är, fast på ett primitivt och bondaktigt sätt, förfarna i de hantverk, som de vet främjar enkelheten i den föda, den klädedräkt och det byggnadssätt, som de är vana vid. Jag har inte kunnat upptäcka, att de förstår sig på att göra annat tyg än sådant, som är gjort av hampa och av grovt lin, eller några andra klädesplagg än av tämligen grovt ylle, skriver han. Tyger av siden eller fint ylle infördes för adliga personers och stadborgs behov från Holland eller från England och tillsammans med andra sällsyntheter från Frankrike. Dessa ting kan emellertid endast fås till höga priser i huvudstaden, där nyligen några köpmän slagit sig ner. Hantverket kan inte heller ge någon avkastning av betydelse. Svenskarna har inget speciellt hantverk som de själva uppfunnit eller som de är särskilt skickliga i. Man kan inte heller finna, att de gör stora framsteg när det gäller att lära sig manuella färdigheter; antingen är de av naturen föga läraktiga eller saknar de tillfällen till övning eller underlåter de medvetet att förkovra sig.²

Lika illa ställt är det enligt Vimina med Sveriges handel. Jag vet, berättar Vimina, att handelsfrågor diskuterats i riksrådet. Men denna diskussion har hittills varit resultatlös. Det är inte lätt att med ett sådant klimat få rikedomar ur jorden eller att i förhållande till landets storlek skaffa sig inkomster genom att driva handel. Landets belägenhet och fattigdom tillåter inte att handeln utsträcker till innevägnarna i det inre Sverige eller till utlandet. Bönderna är så fattiga, att de inte kan införa några varor. De kan inte ens använda det som infördes, fina tyger,

¹ *Vimina*, a.a., s. 339, 348.

² *Vimina*, a.a., s. 330, 331, 334.

siden, vin, olja, kryddor och andra ting, som man har till fest eller för den goda smakens skull; de får sina enkla behov tillfredsställda av inhemska produkter. Det skulle också vara meningslöst att försöka utföra varor ur riket, ty Sverige har ingenting av värde att exportera till andra land, om man undantar vad som utvinnes ur de mycket rika järn- och koppargruvorna. Sverige importerar dock salt från Portugal. Det har tolv stora fartyg, som ständigt går med salt därifrån.³

5

Det svenska folket, de förhållanden under vilka det lever och dess kulturståndpunkt har i hög grad tilldragit sig *Viminas* intresse.

De små städer och byar, som man ser på beboeliga ställen i Sverige, är tätt befolkade av friska, kraftiga människor, som ser bra ut, skriver *Vimina*. Han fortsätter: Av alla människor, som jag kunnat iakttä på min resor, särskilt bland lantbefolkning, såväl män som kvinnor, tyckes det mig, att inget folk i världen går upp mot svenskarna i fråga om tilltalande utseende, livfull friskhet och oböjlig kraft. Och ändå är deras föda tämligen tarvlig. Man livnär sig mestadels av salt fisk, olika sorters rutten säd, saltat kött av svin, oxer eller får, rovor, kål, rötter och sur mjölk. Man är okunnig om alla läckerheter, precis som kosackerna. Men den svenska lantbefolkningen är i förhållande till sina villkor ganska kultiverad när det gäller vad som användes vid bordet och i sängen; dessutom är den ganska renlig.

Vimina har även funderat över att svenskarna förefaller leva ganska länge utan att ofta eller allvarligt drabbas av sjukdomar. Han kommer till slutsatsen, att detta inte har sin grund i annat än avhållsamhet från medicin. Bruket av medicin är helt och hållet okänt. I hela Stockholm, rikets huvudstad och säte för dess kungar, har han inte kunnat räkna till mer än tre läkare, två vid hovet och en i staden. Vid Uppsala gamla universitet undervisar endast en enda läkare i medicin. Jag har också skriver han, fått reda på att för trettio år sedan fanns endast en läkare, hovläkaren, i hela Sverige och ett apotek i Stockholm. Staden torde dock med förstäder ha 150.000 innevånare. Uppgiften bör inte fattas som en exakt siffra utan står för ett mycket stort antal innevånare. Den enkla och tarvliga födan, måttfullheten att hänge sig åt *Venus* och den ständiga ihärdigheten i arbete hjälper till att stärka svenskarna, så att de lättare motstår skadliga inflytelser. Svenskarna är däremot inte särskilt vetgiriga när det gäller den vidskeplighet, som hör ihop med medikamenters förmåga att bevara hälsan.¹

Dessa *Viminas* funderingar kan i våra dagar synas underliga. Men knappast för *Viminas* samtid. Läkekonsten stod under 1500- och 1600-talet, i varje fall i de

³ *Vimina*, a.a., s. 349, 347.

¹ *Vimina*, a.a., s. 329, 330.

romanska länderna, lågt. I mycket grundade den sig ännu på antikens läkekonst, på Hippocrates verk. Bland annat godtog man ofta inte Harveys upptäckt av blodomloppet. De mest använda läkemedlen var åderlåtningar, laxeringar och kräkmedel. Vimina är inte heller ensam om sina funderingar. En av det slutande 1500-talets fiender till den härskande läkekonsten var ingen mindre än Michel de Montaigne. I sina Essais säger han sig hata och ringakta sina samtids läkare och deras lärror. Från Montaigne synes Vimina även ha hämtat sina funderingar om att orsaken till att svenskarna lever länge är deras avhållsamhet från medicin. I varje fall överensstämmer hans funderingar i denna fråga helt med Montaignes åsikter. En tiondel av världen använder ännu i denna tid inte medicin, skriver Motaigne; oräkneliga folk känner inte till medicin och man lever friskare och längre än vi gör i Frankrike: större delen av dess befolkning lever lyckligtvis utan den. Ett av de exempel, som Montaigne anför till stöd för denna uppfattning är följande: Man frågade en lakedaimonier (spartan) vad som gjort att han levat frisk så länge. Svaret blev: okunnighet om medicin.² Även Viminias samtida Molière hatade och ringaktade liksom Montaigne sin tids läkare. De och deras konst är ett av huvudämnena i hans komedier. Han gycklar i åtskilliga av dessa ohejdat med dem och deras livsfarliga behandlingsmetoder och medikamenter.

6

Men vi återvänder till Viminias berättelser om svenskarna. I åtskilligt bör dessa ha ingett hans läsare uppfattningen att svenskarna stod på en primitiv kulturståndpunkt, ja att de rent av var något av barbarer. Svenskarna har mycket liten kunskap om allt, som har med lyx att göra, skriver han, och fortsätter: Dessa människor är inte endast oerfarna i fråga om modern lyx, men även okunniga i fråga om mera alldagliga saker. Det sägs, att det inte är längesedan som bruket av ugnar för att baka bröd blev känt hos dem. Förut åt de bröd bakat under askan, alldeles som bulgarer och serber. Och om man undantar de större städerna eller hamnstäderna eller de städer, som ligger nära hamnarna, bakas bröd ännu den dag i dag i obetydliga kvantiteter av någon bagare efter tysk sedvänja. Men i alla byar och på andra ställen inne i landet bakar man runda brödkakor, stora som en ordinär tallrik och en fingerbredd eller något mindre tjocka. I mitten lämnas ett runt hål, stort som ett ägg. Dessa kakor bakas i ugn tills de blir hårda; sedan träs de upp på en lång stång och hängs upp under taket i stugan och håller sig så länge som behövs. Fastän bruket att kastrera tupper synes vara mycket vanligt, är det okänt för svenskarna. Härav förstår man också i hur hög grad detta folk är vant vid att föga bry sig om att tillfredsställa smaksinnet. De ägnar sig mera åt den

² *Montaigne*, Essais, Livre II, kap. XXXVII.

¹ *Vimina*, a.a., 330, 331.

mat, som krävs för att leva.¹ Tydligt är det det svenska knäckebrödet, som i detta sammanhang väckt *Viminas* intresse. Vid samma tid som *Vimina* har den franske diplomaten Pierre Chanut berättat om denna svenska specialitet i skildringen av sin resa i Sverige. I Arabien åt israeliterna manna, skriver han, i Småland åt vi i stället knäckebröd — caquebrut. Det är hårdare och svartare än järn.

7

Vimina övergår så till att berätta om bebyggelsen i Sverige. När man vet allt detta, säger han i anknytning till sina berättelser om den enkelhet som utmärker levnadssättet i Sverige, är det lätt att förstå hur tarvliga deras byggnader är på landsbygden. Svenskarna är till sin läggning inte fallna för nyheter och bristen på hantverkare, kalk och murbruk gör det omöjligt att åstadkomma stora arbeten. Byggnaderna på landet är vanligen envånings trähus med små fönster, som man snarare bör kalla gluggar. I vissa delar av Västergötland har man endast en liten öppning mitt i taket, som släpper in ljus. Alldeles som i Pantheon (Rotonda) i Rom, säger *Vimina* för att för sina italienska läsare åskådliggöra ljusförhållandena i de primitiva svenska bostadshusen.¹

Så tedde sig för *Vimina* bebyggelsen i allmänhet på Sveriges landsbygd. Men Sverige under 1600-talet var sedan gamla tider, liksom alla Europas riken vid denna tid, ett utpräglat klassamhälle. Under den katolska tiden hade den svenska kyrkan varit rik och rikare än staten. Kyrkans herravälde över folket hade varit mäktigt. Alla Sveriges kyrkor hade praktiskt taget byggts under denna tid. Kyrkans rikedom och makt återspeglas i att alla kyrkor i Sverige, uppger *Vimina*, var byggda av sten. *Vimina*, som kom från Venedig med San Marco och andra underbara kyrkor, fann helt naturligt, att ingen av Sveriges kyrkor, som han sett och vilka var byggda i gammal gotisk stil, var anmärkningsvärt vackra. Kanske därför, säger han, att man inte ser någon utsmyckning i kyrkorna, inga prydnader i kapellen — i lutherska kyrkor finns det endast ett altare. Kyrkorna är sålunda, menar han, inte så estetiskt tilltalande som de katolska med de målningar och utsmyckningar, som finns i dessa.²

De svenska kyrkorna var under 1600-talet det nära nog enda som ännu talade om kyrkans och prästeståndets gamla betydelse. Under den katolska tiden, särskilt under 1400-talet, hade kyrkans män, främst Sveriges ärkebiskop och biskopar, haft en dominerande ställning. Jöns Bengtsson (Oxenstierna), Kettil Karlsson (Vasa), Jacob Ulfsson och Gustaf Trolle hade alla varit ledande män i Sverige. De hade byggt slott, Läckö, Linköping, Stäket och andra, samt herrskapliga boningar. Även klostren hade varit rika, och munkar och nunnor bodde i stenhus.

¹ *Vimina*, a.a., s. 331.

² *Vimina*, a.a., s. 332.

Denna kyrkans rikedom, dess slott och flertalet av dess hus hade kyrkan förlorat genom Gustaf Vasas kyrkoreduktion. Samtidigt hade kyrkans politiska maktställning till den grad försvagats att det, som Vimina säger, inte tycktes finnas kvar mer än namnen på de kyrkliga värdigheterna. Inga adelsmän, åtminstone inga av betydelse, går i kyrkans tjänst. De kan inte nöja sig med att påbörjas att predika och utföra andra uppdrag för att sedan vara tvungna att leva nästan som tiggare, skriver Vimina. Klostren är alla förstörda eller användes för världsliga ändamål. Endast minnet av några av dem lever ännu kvar; en och annan adelsman har en liten del av deras egendom.³

Den svenska adelns rikedom och makt hade däremot vuxit. Men även inom denna fanns klasskillnad. Den återspeglas i adelns bostäder. Lågadeln bodde ännu i enkla bostäder. De är byggda av trä, säger Vimina, mer eller mindre höga och rymliga allt efter smak och förmögenhet. Högadeln hade däremot i Christinas tid blivit rik. Deras bostäder bar vittne härom. På några av de största herrarnas gods ser man, säger Vimina, ett och annat palats och murar av sten. Allt detta är dock nyligen byggt på bekostnad av Tysklands ruin. Från Tyskland, uppger Vimina, har hämtats rikedomar för att försköna Sverige.

Städerna i Sverige — det finns inte många städer och stora samhällen i detta vidsträckta land — har inte många fler byggnader av sten än landsbygden, säger Vimina. Om man undantar Stockholm och dess lilla omkrets, det kungliga slottet, några nyligen uppförda byggnader i förstäderna och Göteborg, kan jag inte erinra mig att någon annan stad har ens tio hus av tegel. Detta även om man räknar med Nyköping och Uppsala. Den senare staden, ärkebiskopssätet och landets enda och berömda universitetsstad, har endast två stenhus, som nyligen byggts vid Stora torget och ett halvfärdigt vid Gamla torget.⁴ Återstår de kungliga slotten i Sverige. Vasaättens stamfader, Gustaf Vasa, hade på olagligt eller lagligt sätt tillskansat sig en efter svenska förhållanden enorm rikedom. Rikedomerna kom från den utplundrade svenska kyrkan. Den användes av Gustaf Vasa själv och hans båda söner, Erik och framför allt av Johan, i stor utsträckning inte till att bygga kyrkor utan till att bygga slott. Dessa slott var en nyhet i Sverige och reste sig himmelhögt över de små städernas tarvliga och låga trähus. De uppskattades av Vimina. Det är visst och sant, skriver han, att de kungliga slotten är ganska väl byggda och av en storlek, som passar kungens och hovets behov. Vimina omnämner fyra av dessa slott och placerar dem i rangordning. Första platsen ger han åt slottet i Vadstena, andra åt slottet i Stockholm, som dock är större än alla de andra, tredje platsen vill han ge slottet i Uppsala; alla tre är byggda, uppger han, av italienska arkitekter. På fjärde platsen sätter han

³ *Vimina*, a.a., s. 343.

⁴ *Whitlocke*, B., *A Journal of the Swedish Embassy*, II, s. 151 uppger, att Uppsala inte har mer än nio eller tio hus byggda av tegelsten.

slottet i Nyköping, som för närvarande bebos av drottningmodern, som dragit sig tillbaka dit och lever långt från hovet och utan att blanda sig i vad som händer där.⁵

8

Den allmänna kulturståndpunkten i Sverige blir så föremål för *Viminas* skildring. Han har ingen aktning för den.

Liksom landet är tämligen okultiverat, säger han, är också dess innevånare till sitt väsen och sina vanor tämligen okultiverade. Detta gäller mest dem, som inte förvärvat någon bildning genom resor i mindre barbariska länder eller genom att ha levat vid hovet. Den nuvarande drottningen håller med sitt humana väsen på att där avskaffa mycket barbari. I allmänhet är svenskarna sträva till sitt sinnelag, men visar dock inte ogärna artighet mot utlänningar, om nödvändigheten så kräver. Men det finns ett undantag. De som bor i hamnorterna har antingen på grund av sin läggning, eller ofta influerade av sluga utlänningar, blivit både mera slipade i vad de tar sig för och mindre sympatiska att ha att göra med än med annat enkelt folk i det inre av landet.

Under sin månadslånga vistelse i Uppsala har *Vimina* även varit i tillfälle att lära känna svensk vetenskap och universitetet i Uppsala. I Anders Bures skildring av svenskarna har *Vimina* läst, att dessa hade begåvning för alla slag av vetenskaper och att Uppsala universitet, sedan Gustaf II Adolf utökat dess privilegier och antalet av dess professorer och stipendiater, var jämställt med vilket som helst av Europas universitet. *Vimina* är av annan uppfattning och polemiserar mot Bure. Lika litet som i manuella färdigheter, skriver han, gör svenskarna stora framsteg i teoretiska. Universitetet i Uppsala har ett gott namn och Gustaf II Adolf och Christina har bemödat sig om att förse det med lärda professorer. Men det finns ändå bara ett litet antal lärda svenkar. Skall jag säga min mening om dessa så skulle jag inte kunna nämna mer än en enda professor i humaniora, som är något att räkna med, och denne är av tysk härkomst. Och i längesedan svunna tider vet man, att detta folk varit än mer obildat. Svenskarna läser inte en enda värdefull författare vare sig på latin eller svenska.¹

Slutligen sklidrar *Vimina* även i denna avdelning av sin skrift lapparna, ett kärt ämne för alla utländska resande i Sverige under äldre tid. Skildringen är till stora delar ett sammandrag av Anders Bures bok. Dock med åtskilliga avvikelser. Enligt Bure är lapparna enkla, ärliga människor, som inte är främmande för goda seder. *Vimina* utesluter denna passus i Bures skrift och säger endast att de är djuriska människor. Och när Bure säger, att den kristna missionen haft fram-

⁵ *Vimina*, a.a., s. 332, 333.

¹ *Vimina*, a.a., s. 333, 334.

gångar hos dem och att större delen av dem numera övergivit sin gamla vidskepelse, har Vimina en annan uppfattning. Drottning Christina har gjort oupphörliga ansträngningar att få dem att anta den kristna läran "enligt Luthers fördomliga reformation", säger han. Men hon har knappast lyckats. De flesta lever i avgudadyrkan. Det har varit alltför svårt att befria dem från vidskepelse och från den dyrkan de ägnar solen, från vilken de ser sin välsignelse komma.

I övrigt följer, som sagt, Vimina i stort Anders Bures skildring av lapparna, dock med något starkare betoning av deras primitiva liv. Undantar man dem, skriver han, som bor nära gränsen till Finland, är de liksom isolerade från andra människor. De lever bland Nordens faser och liksom tatarerna byter de ständigt uppehållsort, ty deras land ligger alltför nära nordpolen för att jorden skall ge några skördar. Därför lever de som nomader och går dit, där skogar och sjöar ger mest villebråd och fisk. De känner inte till bröd; de lever under en himmel, så hård att den nekar dem mogen säd. De känner inte heller till mynt av guld och silver. De byter sin vindtorkade fisk och sina djurhudar mot annat, som de behöver. Men naturen, alltings omtänksamma moder, har inte lämnat detta barbarfolk lottlöst. Utom den föda, som de har från vilda djur och fisk, som de för det mesta äter rå, torkad i vind, som vore den en stor läckerhet, har de i stället för oxar, kor, får och hästar, som inte finns i deras land, ett slags husdjur som de kallar "Reinsk". De använder dem till allt. De får mjölk från dem, kött att äta, skinn att klä sig med och tråd att sy med. Det senare sker genom att dra ut nerverna från dessa djur, sedan de slaktat dem. Detta har de i stället för hampa och lin, som inte växer i deras land. Renarna drar också vagnar med last och slädar mycket fort över snön.

Vimina har emellertid sin kunskap om lapparna inte endast från Anders Bures skrift. Han har även kunnat bygga på egna iakttagelser. Två gånger har han sett lappar i Uppland. De gick omkring och tiggde, som zigenare gör hos oss, skriver han. De förde med sig sina barn på renarna. En gång har han i Uppland sett en hel hjord av renar. På grund av det lugn och tålmod med vilket de kan ledas att göra saker och ting, torde de kunna liknas vid åsnor, menar han. Vimina ger också en beskrivning av renarna. Till päls, skepnad och storlek är de ganska lika hjortar. De har uppstående greniga horn. Dessa skiljer sig från hjortens endast genom att de är hårbevuxna som getens, medan på hjorthornen själva benet är synligt.²

9

I en senare avdelning av sitt arbete berättar Vimina om Sveriges författning, dess civila och militära administration och om Sveriges finanser.

² *Vimina*, a. a., s. 335—337.

Sverige var förr i tiden ett valrike, skriver han, men är numera ett arvrike och fungerar som sådant. Men skillnaden mellan de nuvarande kungarnas maktställning och de valdas är enligt Viminas mening inte stor. Den ligger endast i att kronan går i arv och kungen efter gottfinnande utser riksråden (la dignita senatoria). Domarna avgör benådningsfall, och det förefaller som om kungen nöjer sig med att ingripa vid riksrådets sammanträden. Statsangelägenheter, som rör förändringar i samhället eller fredslut, ingående av förbund, krigsförklaring eller pålägg av skatter, tycks stundom komma an på riksrådet, stundom på ständerna. Rikets författning kan sålunda sägas vara en "democratica mistura": "grevar, baroner, biskopar, adel, präster, soldater, borgare och allmoge".

Ett förhållande i Sverige har förvånat Vimina. Bönderna har rösträtt även i viktiga ärenden. De är inte trälar som hos moskoviterna och polackerna. De äger sin jord och kan alltefter begåvning och militär duglighet arbeta sig upp till bättre levnadsförhållanden. Vid beslut av ständerna förefaller det, som om det som går emot de ofrälse intressen, lätt genomföres. Men mången gång har man sett, att de ofrälse beslut varit avgörande i mycket betydelsefulla ärenden. Ty biskoparna och prästerna, som nästan alla är ofrälse, drar lätt med sig borgare och bönder och besegrar på så sätt ibland adeln.

I redogörelsen för Sveriges administration och finanser följer Vimina delvis nära Henricus Soterus bok, dock med något missförstånd och med egna reflektioner, som inte saknar intresse. En av dessa gäller den svenska kyrkan. För denna och dess män har katoliken Vimina ingen aktning. Biskoparna har inte något annat än sin titel. De får pröva ett och annat mål om äktenskap och äktenskapsbrott, men i dessa mål utdömes stränga straff även av världslig instans. Vid riksdagarna kan kyrkans män använda sin övertalningsförmåga för att effektivt påverka bönderna. De är själva av samma börd och av inte mindre okultiverade levnadsvanor. Jag vet verkligen inte om det finns präster, som är mindre hemma i kyrkans läror än de svenska. Städernas präster skiljer sig därvid inte från landsbygdens. Biskopar är lågt avlönade.

Den militära administrationen i Sverige tillvinner sig däremot Viminas gillande. Utom de lagar, som vanligen är gemensamma för alla länder, förefaller det som om man i Sverige funnit på speciella sådana, skriver han. Med dem får man ett bättre försvar och snabbare effektivitet. Vimina syftar härmed på indelningsverket. Systemet gick enligt Vimina ut på att tio gårdar skulle hålla en soldat, tjugo en soldat med häst. Den svenska staten hade härigenom ständigt väpnade trupper till förfogande både mot utländska angrepp och för att avvärja inre oroligheter. Ty Sverige, säger Vimina, har inte endast att uthärda krig med angränsande riken; flera gånger har det även sönderslitits av inre strider. Man räknar med att på två hundra år har Sverige inte tio år i följd varit fritt från krig. Man har antingen försökt invadera andra länder eller angripits av fiender eller har inbördes krig utbrutit. För mindre än två år sedan hände det, fortsätter Vimina, att statens

lugn kunde ha äventyrats av några få dumdristiga bönder. Tilltaget kvävdes emellertid i sin linda. De soldater, som var i närheten, skickades att slå ner resningen. Snabbt skingrade dessa de församlade bönderna, tog till fånga den dumdristige bonde, som tilltagit sig titeln av kung, och en annan, som kallat sig storkansler. Nu hänger de i galgen vid infarten till Stockholm, ett varnande exempel för alla upprorsmän och deras obetänksamma maktlystnad. På grund av sitt läge — Sverige är omflutet av Baltiska havet, Finska viken och Oceanen — måste Sverige även hålla sig med avsevärda sjöstyrkor. Detta behov förefaller, finner Vimina, vara väl tillgodosett. Förutom de tolv stora fartyg som seglar med salt från Portugal, finns det ytterligare fyrtio stora fartyg, som på mycket kort tid kan göras klara för segling.

En svag punkt i Sverige är enligt Vimina statens finanser. När undersåtarna inte är rika, skriver han, är kungens skattkammare, om det inte råder tyranni, sällan välfylld. Den svenska statens inkomster är inte föraktliga. Men de är otillräckliga för att täcka kronans årliga behov. Därom vittnar de ständiga skulder, som skattkammaren laborerar med och bristen på kontanter, som gör nästan desperata krediter nödvändiga. Skulden härför lägger man nu på de stora utgifterna för drottningens kröning och på hennes stora givmildhet. Sverige hade dock en källa till rikedom. Källan var krig. I stället för att utarmas, blir Sverige enligt Vimina rikare genom krig. Svenskarnas krigiska läggning driver dem att gå i krigstjänst; fattigdomen nödgar dem och ger dem mod att försöka förbättra sina levnadsförhållanden med vapnens hjälp.¹ Vimina är inte ensam om denna uppfattning av svenskarna som ett krigarfolk. Den franske ambassadören Pierre Chanut och även andra delade den. Utan krig skulle Sverige på några få år bli ett fattigt land, rapporterade Chanut till Paris.

10

I en senare del av sin skildring av Sverige berättar Vimina om det svenska hovet och ger karaktäristiker av några av Sveriges under Christinas sista regeringstid ledande män. Berättelsen vilar i all huvudsak på Viminas egna iakttagelser och på hörsagor, som han uppsnappat under sin långa vistelse vid Christinas hov. Det kungliga hovet hade under 1600-talet en politisk betydelse, långt större än under senare tid. Viminans berättelse är också av stort intresse.

Vimina inleder sin berättelse med orden: Det svenska hovet har veterligen aldrig förr varit så lysande som nu. Han framhåller, att så länge Sverige var ett valrike, skilde sig kungarna i sin omsorg om det kungliga huset föga från de främsta ämbetsmännen. De var mera angelägna om att samla rikedomar än slösa pengar på att göra kungavärdigheten majestätisk. Sedan Gustaf Vasa genomfört

¹ *Vimina*, a.a., s. 341—351.

arvföreningen i Västerås 1544 (enligt *Vimina* 1554) och kronan blivit ärftlig i hans släkt, började mellertid hovet få en viss form. Men det blev aldrig inrättat på ett sätt, som kunde anses värdigt ett mäktigt majestät. Med Christina, den nuvarande drottningen, kom enligt *Viminas* mening genombrottet. Med sin stora begåvning har hon ivrat för att mildra förkastliga seder vid det gamla hovet och genomföra reformer, som det är stil på. Förr såg man endast en antydning till något majestätsiskt. Nu framstår däremot det kungliga huset i en glans, som anstår kungligheten.

Vimina exemplifierar den förändring, som hovet undergått. Ända till för två år sedan gällde de regler och seder, som Christinas företrädare haft, skriver han. Det kungliga slottet stod öppet för en var. Drottningen hade inga andra rum, dit hon kunde dra sig tillbaka, än den kungliga sängkammaren och sina studerkamrar. Det fanns ingen försal, "antichambre". Alla möjliga slags människor kunde komma ända fram till drottningens dörr. Hon blev ibland formligen belägrad av de många människor, som ville be henne om någonting. Hon kunde komma ifrån dem endast genom att stänga in sig i sin sängkammare. Först lät hon därför stänga en dörr, så att inte en mängd personer kunde komma in och ofreda henne. Förändringar väcker emellertid mycket ofta ogillande, säger *Vimina*. Hon lät därför någon tid gå innan hon — just i de dagar, då jag befann mig vid hovet — införde två reformer, som hindrar och begränsar allmänheten att komma in till henne. Reglerna för försalen har förändrats efter mönster från det kejsarliga slottet i Wien, men utan den stränga etikett, som brukas där. Hovpersonalen har utökats med pager, kammarherrar, kammartjänare, uppassare och stalldrängar. Dessutom har upprättats ett adelsgarde på hundra adelsmän. Klädda i livré med guldbroderade jackor och indelade i fyra skvadrar bevakar de i tur och ordning slottet tillsammans med den ordinarie vakten utanför försalen. De följer också drottningen i staden, om hon vill gå ut, och på resor, när hon besöker olika delar av riket eller när hon reser för att vila sig. Det har inte heller undgått *Vimina*, att Christina omgett sig med talrika vittra och lärda män. Hon har inkallat dem från Frankrike, Holland och Tyskland och från andra land. Hon försöker även avlöna dem rikligt. Men det hårda klimatet i Sverige och ofta även bristen på pengar gör att de inte stannar så länge som Christina skulle önska.¹

Dessa reformer och förändringar i det svenska hovet var tvivelsutan i första hand framkallade av den nya politiska situation, som inträtt efter Westfaliska freden. Sverige hade blivit en stormakt. Under Christinas sista regeringsår blev Sverige nära nog ett centrum i Europas diplomatiska värld. Diplomater kom till Stockholm och Uppsala från alla Europas stora makter, från det tyska kejsardömet, från Spanien, Frankrike, England, Holland, Polen och Brandenburg; därtill kom ytterligare två av tidens ryktbara landsflyktingar, den polske vicekanslern Jerome Radziejowski och den danske rikshovmästaren Corfitz Ulfeld med sin

¹ *Vimina*, a.a., s. 351—353.

i våra dagar än berömdare maka, Christian IV:s dotter Leonora Christina, ”Jammermindets” författare. Förhållandena framtvang att de gamla lantliga, primitiva sederna och osederna vid det svenska hovet avskaffades. Detta europeiserades efter mönster från Wien, Madrid och Paris. Det är inte heller osannolikt att, som tidigare forskning framhåvt, dessa förändringar inom hovet hör hemma i sammanhang med de strävanden att befästa monarkien — även genom de yttre formerna — som var en ledande tanke i Christinas inre politik. Liksom hon efter enväldsmonarkiernas mönster omgav Vasatronen med en lysande ärftlig länsadel, ställde hon efter samma mönster omkring regentens person också det lysande hovet. Viminas berättelse leder tankarna åt detta håll. Aldrig, skriver han, ser man hovet lysa med större glans än när riksråden samlas i försalen. Det händer när det skall hållas konselj. Det är sed att, om drottningen skall delta, riksråden kommer i procession för att uppvakta henne i hennes rum. Om Hennes Majestät är upptagen av något ärende går de till den kungliga försalen för att diskutera eller bara för att prata. Där ser man då församlad hela skaran av Sveriges statsmän och militärer.

I sammanhang med denna berättelse om Christinas hov talar Vimina i allmänna ord om den rivalitet och avund som blomstrade vid hovet och ger korta karaktäristiker av några riksråd. Den rivalitet, som han närmare omtalar, gäller Axel Oxenstierna och Magnus Gabriel de la Gardie. Den förre säges ha motsatt sig den senares utnämning till riksråd 1647. Han skall ha framhållit för drottningen, att riksrådsvärdigheten skulle förlora mycket av sin prestige, om den gavs åt Magnus Gabriel, som var så ung, att man inte på många århundraden hade haft någon så ung på en sådan post, och att han dessutom hade så liten erfarenhet, att han kunde sägas vara novis i fråga om allting. Man kan betvivla, att detta är riktigt. Ungdom var under 1600-talet intet hinder för befordran till riksråd. Börd och samhällsställning betydde allt. Axel Oxenstierna hade blivit riksråd vid nära nog samma ålder som Magnus Gabriel. Denne gick vid sin riksrådsutnämning på sitt 25:e år och tillhörde genom sitt giftermål med Maria Eufrosyne den kungliga familjen. Axel Oxenstierna själv blev riksråd i samma månad som han fyllde 26 år; hans son Johan vid 27 års ålder. Dock, fortsätter Vimina, hände det aldrig att Magnus Gabriel, fastän han levde i glansen av drottningens gunst och hade stöd av anhängare, kunde besegra eller ens få lika många röster i riksrådet som Axel Oxenstierna. Vimina har ingen aktning för Magnus Gabriel. Han är i hög grad värd klander och avsky, skriver han, på grund av den otacksamhet, som han visar för de gåvor och utmärkelser, som drottningen överhopat honom med. För Axel Oxenstierna har Vimina däremot stor aktning. Han anses mycket klok i sin politik och dessutom har man företroende för honom på grund av den erfarenhet, som han vunnit genom med framgång genomförda underhandlingar. På sin sida i riksrådet har han därjämte fem (fyra) medlemmar av sin släkt. Av dessa två söner. Den yngre av dessa, Erik, är mera framstående än den äldre,

Johan, genom sina kunskaper och sin skicklighet. Han anses vid hovet vara lika klok som sin fader.

Ett annat riksråd, som Vimina omtalar, är Per Brahe. Vimina har fått den oriktiga uppfattningen att denne under Gustaf II Adolfs krig i Tyskland och under förmyndartiden fungerat som vice kung och att han bland sina förfäder räknat några valda kungar. Antingen det beror på ålderdomssvaghet, ty han håller på att bli gammal, skriver Vimina, eller på självvald tillbakadragenhet, finner Per Brahe det oftast lämpligt att hellre instämma med någon annan än att uppträda med myndighet och samla anhängare kring sig. Ytterligare har Vimina några ord om fem av tidens berömda fältherrar. Gemensamt för dem är enligt Vimina att de inte blandar sig i politiken. Om Gustaf Horn, riksmarsken, skriver han, att han alltid lever utanför hovet. Trots att han har anseende för att vara en stor och klok man är han rakt inte till någon nytta i politiska ärenden. Han vägrar, tycks det, att befatta sig med allt, som inte berör hans ämbete att sköta rikets krigsmakt. Den vid hovet mest berömde är Arvid Wittenberg. Han är uteslutande soldat och okunnig i nästan allt annat. Härtill kommer Carl Gustaf Wrangel, som liksom Wittenberg är riksråd. Dessutom Königsmarck (Chimimarck), som är tysk och vistas som generalguvernör i hertigdömet Bremen, och kavallerigeneralen Douglas. Denne är skotte, lärjunge till kung Gustaf II Adolf, vars page han var. Nu är han riksstallmästare. Han lever stundom på sina gods, stundom visar han sig vid hovet. Han förefaller leva fri från alla omsorger och bekymmer utom sådana, som hans ämbete ibland ger honom. Det är en man med mycket belevat och älskvärt uppträdande och därför också allmänt avhållen.

Något utförligare är den karaktäristik, som Vimina ger av Carl Gustaf, den nuvarande kungen, som han kallar honom. Denne, skriver han, har av natur gåvor, som gör honom värd mycken uppskattning och skickad att handha allmänna ärenden. Han är en klok man i riksrådet (han tillhörde aldrig detta), fåordig, men visar gott omdöme, när han behöver uttala sig, är belevad i sitt uppträdande och givmild och vinner därmed folkets tillgivenhet. Ju mera han vänjer sig vid att leva på svenskt vis desto oftare och längre samtalar han vid måltiderna; då han synes benägen att göra sig bekant med folk vid bordet, blir alla honom mera tillgivna. Men denne furste har inte stora kunskaper i litteratur och vetenskap och tycks inte finna stort nöje i dessa; detta fastän han behärskar fyra språk, svenska, tyska och franska till fulländning och latin i tillräcklig måtto. Han hyser vördnadsfull tacksamhet mot drottningen. Det var förvisso tack vare henne, som ständerna gick med på att välja honom till tronföljare.²

² *Vimina*, a.a., s. 353—357, 364.

IV. Alberto Vimina: La Svetia. Berättelsen om Christina

Vimina avslutar sin bok med en karaktäristik av Christina och behandlar därjämte två huvudfrågor i hennes historia: orsakerna till hennes tronavsägelse och hennes inställning till religionen och den svenska kyrkan.

1

Under sin vistelse i Sverige kom Vimina i nära kontakt med Christina. Som här redan tidigare omnämnts, följde han henne på hennes resa till Östergötland hösten 1653. Men även andra förhållanden bidrog till att han lärde känna Christina.

Vid den tid då Christina första gången — den 7 augusti 1651 — meddelade riksrådet sin avsikt att avsäga sig kronan, hade hon inte vidtagit någon åtgärd för att efter tronavsägelsen ta sitt residens i Rom. De utländska diplomaterna i Stockholm rapporterade till sina regeringar, att hon även efter tronavsägelsen tänkte bo kvar i Sverige. Chanut skrev, att Christina tänkte ta sitt residens på Gotland, men hon övergav snart nog denna tanke.¹ De danska och franska sändebuden hade fått uppfattningen, att Christina hade för avsikt att även efter tronavsägelsen bo kvar i Stockholm. Hon lät ställa i ordning, möblera och till och med inreda ett bibliotek i ett palats, som hon köpt till sin mor, men som denna hade lämnat. Christina hade vid denna tid tanken att endast i hemlighet leva som katolik. På våren 1652 beslöt hon emellertid att öppet övergå till katolicismen. Beslutet omöjliggjorde för Christina, en katolik, att bo kvar i Sverige. Hon beslöt att efter sin tronavsägelse ta sitt residens i Rom och lät meddela påven detta.

En följd av detta Christinas beslut var att det för henne blev ett behov att förkovra sig i italienska. Vimina kom härvid till hennes hjälp. Han läste italienska tillsammans med Christina. Vi läste mycket italienska, säger han, och nämner särskilt att de tillsammans läste Tasso.

2

Viminas karaktäristik av Christina överensstämmer i mycket med det berömda ”porträtt”, som Chanut tecknat av henne i sin depesch till den franske statssekreteraren Brienne år 1648. Vimina har dock inte känt till Chanuts porträtt. Detta publicerades först, delvis i förvanskad form, i *Mémoires de Chanut*, som utkom 1675. Förhållandet tyder på att de båda diplomaternas uppfattning av Christina inte i allt för hög grad kan avvika från verkligheten.

¹ Drottningen hade funnit, skrev Chanut, ”que sa demeure y auroit esté sujette à beaucoup de surprises et qu’il lui importe en toute façon que sa vie ne soit point cachée”. Chanut till Brienne 20/5 1651. Om Christinas planer se *Curt Weibull, Drottning Christina*, 4:de uppl., s. 116.

För visso, skriver Vimina, har denna stora och högt begåvade drottning inte behov av någon, som talar om för henne vad som är det rätta. Jag har ofta haft tillfälle att lägga märke till det då vi läst italienska. Det visade sig då mycket tydligt, att hon förstod inte blott det mäktiga idéinnehållet utan även språkets stil. Under läsningen av Tasso jämförde hon många passager från Vergilius och latinska verser av samma poet med Tassos översättningar i hans episka dikt. I de språk, som hon behärskar, är hon lika säker som en språkkunnig man. Och språken är många. Utom svenska, latin, grekiska, italienska och franska, som hon talar med en perfekt accent, spanska, tyska samt flamländska och holländska, som kan sägas vara dialekter av samma språk. Franska skriver hon mycket elegant.

Viminas beundran av Christina gäller liksom Chanuts inte blott hennes språkkunskaper. Den gäller även hennes regentegenskaper, hennes utseende och en del enskildheter i hennes sätt att umgås och klä sig.

Vimina skriver: Christinas minnesförmåga är lika utmärkt som hennes stora begåvning. Hon fattar snabbt, har lätt för att tala, visar skarpsinne och omdöme i sina beslut. Hon är känd för att vara mycket klok när det gäller att bringa reda i och handha ett politiskt ärende. Då hon i en trängre krets av sina underlydande får lägga av den kungliga värdigheten, uppträder hon mycket älskvärt; hon är skarpsinnig, skämtsam eller lärd alltefter de ämnen, om vilka samtalen rör sig. Hennes fysiska egenskaper motsvarar inte illa hennes andliga begåvning. Hon har mycket goda anlag för kroppsövningar, t.ex. för dans, ridning, bollspel, pistol-skytte eller annat där man på ett tilltalande sätt kan visa sin fysiska skicklighet. Dock har hon något krokigt nära högra axeln; jag vet inte vad det är. Detta förstör dock inte hennes goda utseende; hon bemödar sig om att med fantasifull konst dölja detta naturens lilla slarv och bär på axeln en stor bandrosett, som är en lämplig prydnad på hennes kungliga klädedräkt. För övrigt är hennes figur välproportionerad. Hon har vackra regelbundna drag, hennes skönhet är snarare viril än mjuk, hennes hy är olivfärgad, men ljus; hon har stora ögon och en näsa, som även den är snarare stor än medelstor. Den förminskar inte hennes skönhet och majestätiska utseende. Hon är av en längd som skulle kunna sägas vara kvinnlig medellängd och har en nästan manlig röst.

Christinas sätt att klä sig, fortsätter Vimina, har inslag av både manligt och kvinnligt. Hon är vanligen klädd i en vid dräkt utan bälte med krage och en hatt av det slag, som män brukar ha; under denna har hon en skjorta utan någon utsmyckning. Hon är föga förtjust i smycken, blommor och band, som kvinnor brukar vara, och man har aldrig sett henne bära några juveler i öronen eller på fingret. Och liksom man ser att hon skyr dessa kvinnliga bemödanden att försköna sitt yttre, så tycks hon också vara alldeles främmande för sitt eget kön. Hon har ingen kvinna i sin privata tjänst, varken som kammartjänare eller upppassare vid bordet. Hon umgås aldrig med kvinnor utom när herrar adelsmän samlas till

hennes samkväm och hon är tvungen därtill, eller när det ordnas dans eller lekar, vilket sker ganska ofta. Två unga holländska kvinnor av ofrälse börd bistår henne när det behövs vid på- och avklädning. Allt annat ombesörjes av hennes kammar-tjänare, som även de är unga och av låg börd och kommer från olika land. Den enda kvinna, som hon hyst tillgivenhet för, är, såvitt man vet, en dam av den berömda släkten Sparre. Denna är gift med greve Jacob de la Gardie, överkammarherre och broder till greve Magnus, och kallas av Hennes Majestät, och även av hela hovet, för den vackra grevinnan. Vimina tillägger, att man inte kunnat märka, att den vackra grevinnan fått någon makt eller något inflytande i statsangelägenheter, och att hon inte heller gjort anspråk på något sådant. Kanske detta senare är en orsak till hennes härskarinnas tillgivenhet för henne, menar Vimina. Denna försäkran att hon inte har några favoriter, som kan råda över hennes kungliga makt och myndighet, har hon flera gånger hörts stoltsera över. De många förlänningar, som hon gett greve Magnus, och de reformer av hovlivet, som till slut gett endast ett fåtal tillträde till hennes närmaste krets, har emellertid gjort att man vid hovet viskar om ett och annat. Just för den sakens skull tror man, att de många förändringarna vid själva hovet har skett.¹

3

Ett av de stora samtalsämnen i Stockholm och Uppsala var under den tid, som Vimina vistades i Sverige, Christinas beslut att avsäga sig Sveriges krona. När Christina i augusti 1651 meddelade riksrådet detta sitt beslut, anförde hon tre orsaker: 1. för rikets bästas skull; 2. för hertigens (Carl Gustafs) skull; 3. för egen skull, till att sätta och begiva sig till ro, därtill H.K.M:t lust hade. Christinas motivering för en tronavsägelse var svag. Riksrådet underkände den helt, och det var ett lätt spel för Axel Oxenstierna och riksrådet att i inlagor till Christina smula sönder den. Under de följande tre åren blev Axel Oxenstierna och riksrådet inte klokare i frågan om orsakerna till Christinas tronavsägelse. Den var något för dem ofattbart. "Riksens råd bekänner", sade Axel Oxenstierna inför ett ständernas utskott vid riksdagen 1654, "att det intet vet orsakerna att detta sker." Riksdrotsen Per Brahe slutade skildringen av Christinas tronavsägelse i Uppsala 1654 i sin Tänkebok med orden: "Detta var nu så skett, av vilken ingivelse, på vems råd, av vilken orsak, med vilken utgång; Gud vet och dömer därom."

Ju mindre man visste, desto ymnigare surrade ryktena om orsakerna till Christinas tronavsägelse. Helt naturligt har dessa rykten även nått Vimina. Han har uppsnappat och återger några av dem.

Under tidens lopp har i historieskrivningen framförts många olika uppfattningar

¹ *Vimina*, a.a., s. 358—360.

om orsakerna till Christinas tronavsägelse.¹ De orsaker, som Vimina skjuter i förgrunden och som tidigare delvis inte framförts, är konflikter i riksrådet mellan henne och Axel Oxenstierna i två utrikespolitiska frågor.

Den ena av dessa frågor skall ha gällt Brandenburg. Christina skall vid avtalet med denna makt 1653 mera av ett visst tvång än av övertygelse ha böjt sig för riksrådets vilja. Några spår av en sådan konflikt finns inte i riksrådsprotokollen och den har näppeligen existerat. Enligt riksrådsprotokollen var Christina och Axel Oxenstierna 1651 fullt ense i fråga om underhandlingarna med Brandenburg, och i gränsrecessen med Brandenburg av den 14 maj 1653 genomdrevs utan eftergift de svenska villkoren från hösten 1652.²

Den andra konflikten, om vilken Vimina hört ryktas, har gällt förhållandet till Danmark. Än mer motvilligt än i fråga om Brandenburg skall Christina, säger Vimina, nyligen ha samtyckt till att överge tanken på att gripa till vapen mot Danmark. Hon uppmanades därtill särskilt av den landsflyktige danske rikshovmästaren Corfitz Ulfeld, en man, som är kunnig i alla språk, är skicklig och älskvärd i sitt umgänge och väl förfaren och erfaren i allt. För detta är han gynnad av Christina. Axel Oxenstierna skall emellertid ha motsatt sig ett anfall på Danmark och Christina sett sig besegrad i riksrådet. Så långt det rykte, som Vimina uppsnappat. Ryktet talar med säkerhet inte sanning. Det är näppeligen troligt, att Christina, som 1653—1654 förberedde sin tronavsägelse, skulle ha haft för avsikt att gå i krig mot Danmark. Varje rustning och iståndsättande av den

¹ Senast har *Arne Munthe* i två uppsatser, "Drottning Christina och finanspolitiken" och "En gunstlings fall", som efter Munthes död utgivits av Svenska riksarkivet under titeln "Studier i drottning Christinas och reduktionens historia", gjort sig till målsman för en tanke, som icke stått främmande för tidigare svensk historieskrivning, nämligen: att "känslan av vanmakt inför det allt mera skärpta finansiella nödläget utgjort ett väsentligt motiv för Christinas beslut att nedlägga kronan". Det vore enligt Munthes mening säkerligen missvisande att vilja påstå, att avslöjandet av det ekonomiska nödläget i hela dess vidd under den dramatiska uppgörelsen med riksskattmästaren Magnus Gabriel de la Gardie senhösten 1653 framkallade drottning Christinas beslut att nedlägga kronan. Men det gav den sista stöten åt en tanke, med vilken hon länge varit förtrogen utan att kunna slutgiltigt avgöra sig. "Hennes beslut att nedlägga kronan blev i och med detta definitivt — från denna stund var hon orygglig i sitt beslut, har hon aldrig, som tidigare, tvekat och vacklat. Nu siktade hon direkt mot målet."

Arne Munthe synes mig ha förbisett, att Christinas beslut att nedlägga kronan redan tidigare varit definitivt och oryggligt. Redan 1652 hade hon låtit meddela påven, att hon beslutat avsäga sig kronan och ta sitt residens i Rom. Under följande år hade hon på olika sätt förberett sin tronavsägelse och slutligen låtit föra sina tillhörigheter till Antwerpen. Den 23 augusti 1653 avseglade "Fortuna" från Stockholm, medförande "les plus belles tapisseries de sa maison, le meilleur de sa bibliothègue et le plus pretieux de son cabinet". Någon Christinas tvekan och vacklan under dessa år är inte känd. Christina har redan sedan våren 1652 siktat direkt på målet.

I åtskilliga andra punkter synes mig däremot Arne Munthe träffat rätt. Detta gäller särskilt, att bakom Magnus Gabriel de la Gardies fall och onåd i slutet av november 1653 ligger ekonomiska realiteter. Denna uppfattning torde än ytterligare kunna styrkas.

² *Olofsson, S. I.*, Efter Westfaliska freden, s. 66, 388, 419, 429.

svenska flottan väckte under dessa år de utländska gesanternas uppmärksamhet och framkallade rykten om svenska anfallsplaner, har det framhållits. Även den danske ambassadören i Stockholm rapporterade till Köpenhamn om dessa rykten, men tillade, att han inte trodde på dem. ”Den Discours, som her gaer om at Sverrig haver desse in at ville före os en Krig paa, tror jeg ikke at være af god Fundament, men allene af rodomontade (skrävel).” Christinas utrikespolitik under hennes sista regeringsår synes helt naturligt ha haft ett bestämt mål: att undvika krig och upprätthålla fred. Den senare forskningen har framhållit, att det var en fredlig grunduppfattning, som Axel Oxenstierna hävdade med drottningens och riksrådets instämmande, och att Christina under denna tid lojalt samarbetade med rikskanslern.³

Vimina har av dessa rykten dragit slutsatsen, att Christinas beslut att avsäga sig kronan kommit sig av att hon sett sin makt mycket begränsad i fråga om avgöranden, som hon velat träffa som enväldshärskare; hon har inte velat vara underkastad riksrådets bestämmande. Uppfattningen torde vara helt falsk. I själva verket har få svenska kungar regerat så enväldigt som Christina under sina sista år i Sverige. Vimina har emellertid trott på de rykten om Christinas tronavsägelse, som gick i Stockholm och Uppsala. Därutöver menar han, att den ovilja, som hennes utnämning av generalmajor Lorentz von der Linde till riksråd skall ha väckt, påskyndat hennes beslut. De mest frispråkiga skall inte ha dragit sig för att förtala Christina. Vimina sammanfattar: Dessa obehagliga rykten, som ständigt växte, nödvändigheten, som hon fått erfara, att ofta ge efter för riksrådets vilja i statsärenden, den otacksamhet som hon rönte från de mest gynnade, förtalet från de ”skurkaktiga” prästerna, som aldrig avhöll sig från att från sina predikstolar påstå, att det på grund av Christinas vetgirighet och nyfikenhet inkallades utlänningar, italienare och fransmän, som det var fullt upp med i de kungliga slotten och som var fiender till religionen och förstörde svenska folkets enkla seder, bristen på pengar, som ständigt var kännbar så att man nästan fick tiggas ihop till kungahusets utgifter,⁴ oblygheten hos de många som skulle ha velat se Christinas fria vilja bunden i de gamla sedvänjornas usla barbari, allt

³ *Lindqvist, A.*, Politiska förbindelser mellan Sverige och Danmark 1648—1655, s. 119, 228, 230; *Olofsson, S. I.*, Efter Westfaliska freden, s. 493, 543, 544.

⁴ Christinas bortdonerande av kronogods nådde en höjdpunkt under åren 1651—1654. Man har alltid ansett, att detta var förorsakat av hennes bristande sinne för pengar och ekonomi. Men det torde inte vara uteslutet, att det även finns en annan orsak. I protokollet om hennes första tronavsägelse 1651 heter det: H.K.M:t svarade sig väl veta, att inte kunna ställa detta (tronavsägelsen) i verket utan deras (riksrådets) consens. Den målmedvetna Christina torde genom sina donationer och även genom den stora utökningen av riksrådets antal ha velat försäkra sig om riksrådets consens. Jfr Christinas brev till Chanut från 1654: j'ay réglé toutes mes actions à ce but (tronavsägelsen), Mémoires de Chanut, III, s. 307, och även hennes öppna brev angående bortgivna kronogods från 4 juni 1654. Hon säger i detta, att donationerna skett ”i konsideration av då löpande tider”. Handlingen rör Skandinavien historia, 34, s. 76.

detta tror man vara de verkliga impulserna som förmådde Christina till beslutet att nedlägga kronan. Denna så plötsliga övertygelse, som kom Christina att sätta sin avsägelse i verket, säger Vimina, anses härröra från någon allvarlig sak, som förnärvat henne under de överläggningar som fördes vid riksrådets sista sammanträde den 1 februari 1654. Vimina tar emellertid bestämt avstånd från ryktet att Christina av sagt sig kronan för att med lättsinnig vetgirighet ge sig ut på resor. Det ligger långt från sanningen, så mycket mer som Christina gjort sig känd för mogen fasthet i sina beslut, även i fråga om småsaker, säger han.

Vimina har under sin vistelse i Sverige inte blivit väl underrättad om orsakerna till Christinas tronavsägelse. Anledningen är uppenbar. Ingen i Sverige kände vid denna tid den avgörande orsaken: Christinas trosskifte, hennes övergång till katolicismen. Christinas trosskifte var en väl bevarad hemlighet. Om det avslöjats att den regerande drottningen i Sverige, den lutherska protestantismens huvudland, var katolik, skulle Sverige i den lutherska ortodoxiens tidevarv stått inför en revolution. Christinas avsättning hade varit säker, hennes liv hotat.

Något år senare, efter sin hemkomst till Venedig, har Vimina blivit bättre underrättad om orsaken till Christinas tronavsägelse. Utan att göra någon ändring i vad han tidigare skrivit, har han nu gjort ett tillägg till detta. Han skriver: Christinas beslut att avsäga sig kronan var inte något nypåkommet, fast det gav intryck härav. Hon hyste känslor av sann fromhet och religiositet och insåg den religiösa villfarelse, i vilken hennes folk i sin enfald levde och lever. Av helig ingivelse beslöt hon att övergå från kätteriet till katolicismen. Vimina samman knyter detta med sin gamla framställning med orden: Man måste därav dra slutsatsen, att den gudomliga försynen (som kommer att framgå av denna korta berättelse) har velat använda sig av jordiska skäl för att åt sig och den evangeliska sanningen vinna en så stor personlighet. I sina gärningar och tankar djupt hän givnen den romerska trons dogmer vandrar hon på den goda vägen fram mot delaktighet den i eviga, oförstörbara trösten, när en gång själen skilts från kroppen.⁵

Dessa Viminas ord kompletterar hans framställning av motiven till Christinas tronavsägelse.

4

I sitt porträtt av Christina från 1648 framhåller Chanut, att Christina är djupt religiös och en hängiven, rättrogen kristen. Hon gillar aldrig, skriver han, att man i vetenskapliga samtal överger läran om nåden för att filosofera som under antiken. Det som inte stämmer överens med evangeliet är för henne drömmier. Några år senare övergick Christina i hemlighet till katolicismen. Ännu några år och hon övergick öppet till katolicismen och mottogs i Rom av påven 1655. Denne

⁵ *Vimina*, a.a., s. 361

och ledande kretsar i Rom betraktade Christina som en ortodox katolik. Hennes egna skrifter från Romtiden, främst hennes "L'ouvrage du Loisir" och "Les sentiments", vittnar även klart och oförtydligt om att hon varit en övertygad, uppriktig katolik. I "Les sentiments" skriver Christina bland annat: 1. Il y a infailliblement un Dieu, qui est l'unique principe et la dernière fin de toutes les choses. 9. Dieu n'explique ses volontés que par son unique oracle, qui est l'Eglise Catholique Romaine, hors de laquelle il n'y peut avoir de salut. Il faut se soumettre aveuglement et sans réplique à tous ses décrets.¹

Under en kortare tid av Christinas liv, det sista året före hennes tronavsägelse och under hennes vistelse i Antwerpen och Bryssel 1654—1655, gick emellertid rykten om att Christina var ateist. Dessa rykten, som gick i Antwerpen och Bryssel, har främst fått sitt nedslag i en rad ursinniga smädeskrifter. Deras ursprung är ytterst att söka i Frankrike. Den franska politiken ville genom dem ointetgöra Christinas planer att bli medlare i kriget mellan Frankrike och Spanien. Ryktena om Christinas ateism under hennes svenska tid står att läsa i *Mémoires de Chanut*, som i dessa delar återgår på den franske residenten Picques depescher till Paris. Den, som enligt dessa förlett Christina till ateism, är hennes franske läkare Pierre Bourdelot. Sedan hon börjat umgås med Bourdelot, lade man märke till, heter det i *Mémoires de Chanut*, att Christina satte en ära i att ej ha någon religion alls; hon bekände sig nu ha varken Gud eller religion och behandlade som löjligheter allt som sades både om den förre och om denna senare.² Bakom dessa rykten har historisk forskning sedan länge spårat Magnus Gabriel de la Gardie. Udden i ryktena var i själva verket inte riktade mot Christina. Den var riktad mot Bourdelot. Magnus Gabriel såg i Bourdelot en farlig medtävlare om Christinas gunst, en dödsfiende, som det gällde att med alla medel förgöra. Ryktena om att Bourdelot gjort Christina till ateist var avsedda att misskreditera Bourdelot i Stockholm.

Även Vimina har nåtts av dessa rykten om Christinas ateism, men återger dem i annan form än Picques. Han säger sig ha hört Christina ibland yttra, att hon brydde sig föga om vad som hände efter hennes död. Kanske denna inställning, menar Vimina, hade sitt upphov i de onda och fördärliga åsikter, som hon i späda ålder tog intryck av och som kom från gudlösa personer, belästa i irreligiösa skrifter; dessa menade att människans själ inte skiljer sig från djurens och att den är ond och dödlig. Deras sofismer tycktes ha genomsyrat hennes kungliga medvetande; hon kunde inte ha någon annan uppfattning.

Vimina fortsätter: En gång sade hon, att hon efter döden inte skulle gå dit hennes förfäder gått. Det var som om hon menade varken till helvetet eller

¹ *Pensées de Christine avec une préface par le baron de Bildt*, s. 172, 173. Även åtskilliga andra av Christinas *Pensées* vittnar om detsamma.

² *Mémoires de Chanut*, III, s. 123, 125.

paradiset. Hon antydde genom sitt tonfall, att hon menade ett tredje ställe. Katoliken Christina har säkerligen menat, att hon skulle komma till skärselden. Christina synes ha varit helt övertygad om sanningen av skärseldsdogmen. Vimina har emellertid fattat Christinas ord på annat sätt. Han menar, att Christina med sina ord motiverade sin tro på att själen skulle upplösas med kroppens död.

I sammanhang med dessa sina ord om Christinas ateism kommer Vimina in på Christinas inställning till den svenska kyrkan.

För en katolik som Christina var det kätterska och förbjudna handlingar att bevista lutherska gudstjänster, taga nattvarden enligt luthersk ritual och delta i andra lutherska kyrkliga ceremonier. Men luthersk lära var statsreligion i Sverige och dess drottning var tvungen att i allt följa den. Christinas situation var vansklig. Hon har enligt Viminas iakttagelser löst den genom ett slags kompromiss.

När det gäller religionens utanverk, skriver Vimina, bekänner Christina sig till Luthers evangeliska lära. Det sker inte därför att hon känner större böjelse för denna villolära än för andra sekter. Det sker därför att det är fördelaktigt att ha samma tro som sina undersåtar. Men förutom de yttre handlingar, som är nödvändiga för att hon skall bli ansedd för en religiös person, iakttar hon inga religiösa bruk. Hon läser inte bordsbön vid sin privata taffel, som alla lutheranerna utan åtskillnad gör. Hon går inte till den "oheliga" nattvarden; man ser henne inte ta den utom när hon nästan är tvungen därtill för att undvika skandal. Hon går inte och hör predikningar annat än vid högtiderna, då hon gör det för hovfolkets skull, som måste gå och höra dem. Ty kungen har för vana att vid högtiderna högtidligt bege sig till kapellet följd av hela hovet eller också låta predikanten komma till "Stora fyrkanten". Men jag tror, att hon visar denna motvilja mot predikningar därför att hon blir uttråkad att höra dessa predikanter bondaktiga utläggningar; dessa predikanter är nämligen mycket obildade och har föga kloka åsikter. Denna stora, sällsynt begåvade drottning låter inte tillfredsställa sig med trivialiteter.³

Vimina lämnar här ett väsentligt bidrag till frågan om upphovet av ryktena om Christinas ateism. Man drog av Christinas yttranden och uppträdanden i religiösa kultfrågor inte slutsatsen, att hon, Gustaf Adolfs dotter, en kvinna på höjden av sin bildning, skulle omfattat den påvliga Antikrists läror. Det var för dåtidens lutherska Sverige en ofattbar tanke. Man såg i stället häri, att hon var religiöst indifferent, en ateist.

Intet tvivel: Christina har själv genom sitt uppträdande gett upphov till de rykten, som gick i Sverige om att hon var ateist.

³ *Vimina*, a.a., s. 357—358.

V. Slutord

Under århundraden var Sverige ett avlägset, ute i Europa skäligen okänt land. Dess politiska och ekonomiska förbindelser sträckte sig knappast utanför Östersjöområdet. Dess kulturella förbindelser med Europas stora makter var något starkare. En och annan svensk studerade vid dessas universitet och den svenska kyrkan regerades från Rom.

En förändring av dessa förhållanden började så småningom inträda under Gustaf Vasas tid. Visserligen bröts förbindelsen med Rom och kulturellt kom en tillbakagång, men Gustaf Vasa anknöt politiska förbindelser med Tysklands protestantiska makter samt ekonomiska med Frankrike och staterna på den pyreneiska halvön. Sverige hämtade från dessa vin och salt. En avgörande vändpunkt kom emellertid först under 1600-talet. Genom Gustaf II Adolfs framgångsrika krig med Polen och genom ingripandet i det trettioåriga kriget blev Sverige politiskt en av Europas stora makter.

En följd av denna förändring blev, att Europas intresse i högre grad drogs till Sverige. Skildringar av Sverige och av svensk politik såg dagen. En och annan utkom av trycket; flertalet kom att tryckas först senare eller ligger ännu otryckta i arkiven. En av de förra är Viminus La Svetia. I den lär man känna en främlings, en högt bildad venetianares uppfattning av Sverige och av drottning Christina. Vimina kom från en av Europas största städer, från ett kulturcentrum. Detta har satt sin prägel på hans berättelse om Sverige. Sverige var för venetianaren Vimina inte i allo, men i de flesta avseenden ett underutvecklat land. Nära nog endast dess drottning var ett undantag. Hon stod på höjden av sin tids bildning.